

Applied Economics Studies, Iran (AESI)P. ISSN:2322-2530 & E. ISSN: 2322-472X - Journal Homepage: <https://aes.basu.ac.ir/>

Scientific Journal of Department of Economics, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Owner & Publisher: Bu-Ali Sina University.

© Copyright © 2026 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Bu-Ali Sina University

Analysis of the Impact of Fiscal Illusion on Economic Well-Being in Iran with a Focus on the Role of Government Size

Shahryar Zaroki¹ , Ahmadreza Ahmadi² , Mahdiyeh Mohamad Hoseinzadeh³

Type of Article: Research

 <https://doi.org/10.22084/aes.2026.32027.3866>

Received: 2025.12.04; Revised: 2026.01.24; Accepted: 2026.02.20

Pp: 183-212

Abstract

The impact of fiscal illusion on economic well-being is significant because it causes perceptual errors in evaluating real income and expenditures, influencing financial decision-making and economic policies that ultimately lead to fluctuations and changes in economic well-being. Therefore, given this importance, the primary objective of the present study is to examine the effect of fiscal illusion on economic well-being in the context of government size during the period from 1978 to 2023. To this end, economic well-being and fiscal illusion were first measured using a composite index based on four dimensions and the multiple indicators-multiple causes (MIMIC) method. Then, considering the potential asymmetric effect of fiscal illusion on economic well-being, coefficient estimation was performed using the nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) approach. The results indicate that an increase in government size reduces the positive impact of positive shocks and the negative impact of negative shocks of fiscal illusion on economic well-being, meaning that government size plays a moderating role in this relationship. Additionally, the positive effect of fiscal illusion during positive shocks on economic well-being is significantly stronger than its negative effects during negative shocks. Among control variables, per capita income and economic growth had positive effects on economic well-being, while inflation had a negative effect. Another finding reveals that economic well-being significantly declined during the years 2017 to 2023.

Keywords: Economic Well-Being, Fiscal Illusion, Government Size, MIMIC, Iran.**JEL Classification:** O17, H52, C22.

1. Department of Energy Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. (Corresponding Author).

Email: Sh.zaroki@umz.ac.ir

2. Department of Theoretical Economics, Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

3. Department of Energy Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Citations: Zaroki, S., Ahmadi, A. & Mohamad Hoseinzadeh, M., (2026). Analysis of the Impact of Fiscal Illusion on Economic Well-Being in Iran with a Focus on the Role of Government Size. *Journal of Applied Economics Studies in Iran*, 15(58): 183-212. <https://doi.org/10.22084/aes.2026.32027.3866>

Homepage of this Article: https://aes.basu.ac.ir/article_6763.html?lang=en

1. Introduction

Since the collapse of the Berlin Wall in 1989, many transitional societies have witnessed significant improvements in their welfare levels. Consequently, welfare enhancement has become a major concern for policymakers, who strive to demonstrate their commitment to public well-being. In Iran, following the 1979 Revolution, people demanded better living standards, social justice, and general welfare. However, in the early post-revolution years, these aspirations were not fully realised. Numerous factors influence a country's economic well-being. Empirical studies (e.g., [Sowa & Edpri, 2007](#); [Nan & Zhang, 2018](#); [Wu & Liu, 2023](#)) show that government and public expenditure play a significant role in economic and social welfare. Thus, government spending can be regarded as one of the most critical determinants of economic well-being. The undeniable roles of governments in resource allocation, economic stabilization, production of public goods, and income redistribution are well-established in economics. Increasing government intervention in fiscal matters has led to rising revenues and expenditures. In Iran, the expansion of public sector activities has made it difficult for the government to secure resources for its duties. Consequently, budget deficits and financing methods have become a challenge. Identifying the causes of public expenditure growth is a central theme in public sector economics. Among various theories, the fiscal illusion hypothesis has received considerable attention ([Maddah & Jeyhoon-Tabar, 2018](#)).

Fiscal illusion refers to a systematic misperception by taxpayers of the actual tax burden and the cost of public goods. It arises from complex tax structures, indirect taxes, or debt financing, leading taxpayers to underestimate the true cost of government. This illusion can distort individual financial decisions and aggregate policy outcomes, ultimately affecting economic well-being. While traditional research has focused on fiscal illusion's impact on budget deficits or government size, its direct and indirect effects on economic welfare remain underexplored – especially in developing countries like Iran.

Moreover, most earlier studies assume a linear and symmetric relationship between fiscal illusion and welfare, ignoring potential asymmetries. The role of government size as a moderating variable in this relationship has also been largely overlooked. Given these gaps, the present study aims to: (i) compute a fiscal illusion index for Iran over the period 1978–2023 using the Multiple Indicators-Multiple Causes (MIMIC) approach; (ii) examine the asymmetric impact of fiscal illusion on economic well-being; and (iii) analyse how government size moderates this relationship. To achieve these goals, we employ a Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model, which captures both short-run and long-run asymmetries. The findings are expected to provide valuable insights for fiscal policy design in resource-dependent economies like Iran.

3. Discussion

The empirical results reveal several important findings. First, fiscal illusion exerts an asymmetric effect on economic well-being in Iran. Positive shocks to fiscal illusion have a significantly larger positive impact (0.054) than the negative impact of negative shocks (0.017). This supports behavioral economics theories suggesting that cognitive errors such as fiscal illusion generate stronger psychological and economic responses when they temporarily boost consumption and economic confidence than when they reduce them. The stronger effect of positive shocks implies that during periods when taxpayers underestimate

the true tax burden, perceived wealth increases, stimulating consumption and short-run welfare, albeit often at the cost of future fiscal imbalances.

Second, government size plays a clear moderating role. An increase in government size reduces both the positive effect of positive fiscal illusion shocks and the negative effect of negative shocks on economic well-being. This means that a larger government (higher expenditure-to-GDP ratio) dampens welfare fluctuations induced by fiscal illusion. In other words, the public sector acts as a stabilizer: it limits the illusory welfare gains during positive shocks but also cushions the welfare losses during negative shocks. Consequently, government expansion can be viewed as a negative factor when fiscal illusion is rising (since it reduces undeserved welfare gains) but as a positive factor when fiscal illusion is falling (since it protects against welfare declines). The moderating role is consistent with earlier findings (e.g., [Afonso & Furceri, 2010](#); [Kunawotor et al., 2025](#)) that larger governments can smooth economic fluctuations through automatic stabilizers and counter-cyclical policies.

Third, among control variables, per capita income and economic growth positively affect economic well-being, while inflation has a negative effect – in line with standard economic theory. The dummy variable for 2017–2023 (post-JCPOA sanctions intensification) shows a significant 24% decline in economic well-being, highlighting the severe welfare cost of heightened international sanctions. Finally, the error correction term (-0.37) confirms that about 37% of any deviation from long-run equilibrium is corrected within one period, validating the existence of a stable long-run relationship.

These findings have important policy implications. Policymakers should avoid excessive government expansion that might erode productive efficiency, but maintain a balanced government size that can mitigate the adverse welfare effects of fiscal illusion. Given the asymmetric nature of the effects, regulatory policies should be designed to manage positive shocks (which have broader welfare implications) while simultaneously cushioning negative shocks. Controlling inflation and fostering sustainable per capita income growth remain essential for improving economic well-being in Iran.

4. Conclusion

This study examined the asymmetric effect of fiscal illusion on economic well-being in Iran, emphasising the moderating role of government size over the period 1978–2023. Using a composite index for well-being, a MIMIC-based measure of fiscal illusion, and a NARDL modelling framework, the analysis yielded several key conclusions.

Fiscal illusion has a significant but asymmetric impact on economic well-being: positive shocks to fiscal illusion increase well-being more than three times as strongly as negative shocks decrease it. Government size moderates this relationship – a larger government reduces both the positive effect of positive shocks and the negative effect of negative shocks, thereby stabilizing welfare fluctuations. Among control variables, per capita income and economic growth enhance well-being, while inflation erodes it. The post-JCPOA sanctions period (2017–2023) caused a substantial 24% decline in economic well-being.

These results underscore the importance of designing fiscal policies that account for behavioral biases and the stabilising function of government size. Policymakers should avoid both excessive government expansion (which may waste resources) and excessively small government (which may leave the economy vulnerable to illusion-driven volatility).

Instead, an optimal government size that balances efficiency with stability is recommended. Controlling inflation and sustaining real income growth remain essential for long-term welfare improvement.

The study has limitations. First, the MIMIC estimation of fiscal illusion relies on available proxies; alternative indicators might yield different results. Second, the analysis focuses on Iran, limiting generalizability to other resource-dependent or developing economies. Third, the dummy variable for sanctions captures only the post-JCPOA period; future research could incorporate time-varying sanction intensity measures. Further studies could explore cross-country comparisons, micro-level survey experiments on fiscal illusion, or the role of institutional quality in shaping the illusion-welfare nexus.

Acknowledgments

In the end, the authors of the article consider it necessary to appreciate all the people who added to the richness of the article with their comments.

Author Contributions

The contribution of all authors to the writing of the article has been equal.

Conflict of Interest

In adherence to ethical publication standards, the authors affirm that there are no conflicts of interest, either personal or financial, that could have influenced the content or conclusions presented in this research.

فصلنامه علمی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران
 شاپای چاپی: ۲۵۲۰-۲۳۲۲؛ شاپای الکترونیکی: ۴۷۲۲-۲۳۲۲ - وبسایت نشریه: <https://aes.basu.ac.ir>
 نشریه گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
 حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده(گان) آن است. ۱۴۰۵ - ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است.
 این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

تحلیل تأثیر توهم مالی بر رفاه اقتصادی در ایران با تمرکز بر نقش اندازه دولت

شهریار زروکی^۱، احمد رضا احمدی^۲، مهدیه محمدحسین زاده^۳

نوع مقاله: پژوهشی

شناسه دیجیتال: <https://doi.org/10.22084/aes.2026.32027.3866>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۳، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱

صص: ۲۱۲-۱۸۳

چکیده

بررسی اثر توهم مالی بر رفاه اقتصادی اهمیت به سزایی دارد؛ زیرا این پدیده موجب بروز خطاهای ادراکی در ارزیابی واقعی درآمد و مخارج شده و تصمیم‌گیری‌های مالی و سیاست‌های اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد که در نهایت به نوسانات و تغییرات رفاه اقتصادی منجر می‌شود؛ بنابراین، با توجه به چنین اهمیتی، هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی تأثیر توهم مالی بر رفاه اقتصادی در پرتو اندازه دولت طی بازه زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۲ ه.ش. است. بدین منظور ابتدا رفاه اقتصادی و توهم مالی به ترتیب با استفاده از شاخص ترکیبی مبتنی بر چهار بُعد و روش شاخص چندگانه-علل چندگانه محاسبه و سپس با توجه به امکان وجود اثر احتمالی نامتقارن توهم مالی بر رفاه، برآورد ضرایب با استفاده از رهیافت خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی انجام شده است. نتایج حاکی از آن است که افزایش اندازه دولت موجب کاهش اثر مثبت شوک‌های مثبت توهم مالی و کاهش اثر منفی شوک‌های منفی آن بر رفاه اقتصادی می‌شود؛ به عبارتی، اندازه دولت نقش تعدیل‌کننده دارد. همچنین اثر مطلوب توهم مالی به هنگام شوک‌های مثبت بر رفاه به مراتب قوی‌تر از اثرات نامطلوب آن به هنگام شوک‌های منفی است. درمیان متغیرهای کنترلی، درآمد سرانه و رشد اقتصادی به طور مثبت و تورم به طور منفی بر رفاه اقتصادی تأثیرگذار بوده‌اند. همچنین، یافته دیگر آن که طی سالیان ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۲، سطح رفاه اقتصادی به نحو معناداری کاهش یافته است.

کلیدواژگان: رفاه اقتصادی، توهم مالی، اندازه دولت، روش میمیک، ایران.

طبقه بندی JEL: O17, H52, C22.

۱. گروه اقتصاد انرژی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Sh.zaroki@umz.ac.ir

۲. گروه اقتصاد نظری، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

Email: Arz_ahmadi@atu.ac.ir

۳. گروه اقتصاد انرژی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

Email: Mahy.hzadeh@gmail.com

۱. مقدمه

از زمان فروپاشی دیوار برلین در سال ۱۹۸۹م، بسیاری از جوامع گذار شاهد بهبود قابل توجهی در وضعیت رفاه خود بوده‌اند (زروکی و همکاران، ۱۴۰۲)؛ به‌همین دلیل، موضوع رفاه و ارتقای آن به یکی از دغدغه‌های اصلی جوامع و سیاست‌گذاران تبدیل شده است، به‌طوری که سیاستمداران تلاش دارند خود را متعهد به ایجاد رفاه برای مردم نشان‌دهند. در ایران نیز با وقوع انقلاب، مردم خواسته‌های متعددی ازجمله دستیابی به سطح مطلوبی از زندگی، رفاه عمومی و عدالت اجتماعی داشتند، اما در سال‌های ابتدایی پس از انقلاب، این آرمان‌ها آن‌طور که انتظار می‌رفت تحقق نیافت. براساس ادبیات موجود، عوامل متعددی بر وضعیت رفاه اقتصادی کشورها تأثیرگذار هستند. در مطالعات تجربی مانند: «سوا» و «ادپری»^۱ (۲۰۰۷)، «نان» و «ژانگ»^۲ (۲۰۱۸) و «وو» و «لیو»^۳ (۲۰۲۳) نشان داده شده است که دولت و مخارج دولتی، نقش مهم و معناداری در رفاه اقتصادی و اجتماعی دارند؛ بنابراین، می‌توان مخارج دولت را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر ارتقای رفاه اقتصادی در نظر گرفت.

نقش‌های غیرقابل انکار دولت‌ها در تخصیص مجدد منابع، تثبیت اقتصادی، نوسانات اقتصادی، تولید کالاهای عمومی، توزیع مجدد درآمد و ثروت در جامعه، از حقایق شناخته شده در اقتصاد است. دخالت فزاینده دولت‌ها در امور مالیاتی منجر به افزایش درآمدها و هزینه‌های دولت می‌شود. علاوه بر تأثیرات اقتصادی متعدد، افزایش فعالیت‌های دولتی در اقتصاد ایران باعث شده تأمین منابع برای انجام وظایف عمومی ازسوی دولت دشوار شود؛ بنابراین، کسری بودجه دولت و روش‌های تأمین آن به چالشی برای اقتصاد کشور تبدیل شده است. شناسایی علل رشد هزینه‌های عمومی یکی از موضوعات اصلی در اقتصاد بخش عمومی است. درباره این مسائل، مطالعات جدی انجام شده و نظریه‌های مختلفی مطرح گردیده است. یکی از این نظریه‌ها، نظریه توهم مالی است (مداح و جیحون تبار، ۲۰۱۸).

دیدگاه سنتی درباره مفهوم توهم مالی^۵ این است که مالیات‌دهندگان به‌صورت سیستماتیک پارامترهای کلیدی مالی مانند مالیات‌ها را به اشتباه درک می‌کنند که این امر باعث انحراف در انتخاب‌های مالیاتی می‌شود. علاوه بر میل^۶ (۱۸۴۸) نیز پیش از این درباره درک مالیات‌های مختلف بحث کرده بود؛ اگر همه مالیات‌ها مستقیم بودند، مالیات‌گیری بسیار بیشتر از حال حاضر درک می‌شد و اطمینانی برای صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی وجود داشت که اکنون نیست. میل (۱۸۴۸) اذعان داشت که یکی از ویژگی‌های مهم توهم مالی، توهم سیاسی^۷ است. این توهم زمانی رخ می‌دهد که سیاستمداران از ابزارهای مالی برای فریب مالیات‌دهندگان استفاده کنند و باعث شوند آن‌ها احساس کنند کمتر از آنچه واقعاً به برنامه‌های دولتی کمک می‌کنند، پرداخت می‌شود (فاسیانی^۸، ۱۹۵۱). در این معنا، مالیات‌دهندگان ممکن است ارزش بیشتری برای هزینه‌های عمومی نسبت به ارزش واقعی آن‌ها قائل باشند که درنهایت منجر به بزرگ‌تر شدن بخش عمومی می‌شود (اوتس^۹، ۱۹۸۸).

برای پنهان کردن ماهیت واقعی مالیات‌ها، سیاستمداران می‌توانند ساختار مالیاتی را به گونه‌ای طراحی کنند که به دلیل پیچیدگی آن، درک عناصر اصلی برای مالیات‌دهندگان دشوار گردد. در نتیجه، آن‌ها به احتمال زیاد بار مالیاتی واقعی خود را کمتر از واقعیت تخمین می‌زنند و این اجازه را به دولت می‌دهد که هزینه‌های عمومی را بدون

¹ Sowa & Edpri² Nan & Zhang³ Wu & Liu⁴ Maddah & Jeyhoon-Tabar⁵ Fiscal Illusion⁶ Mill⁷ Political Illusion⁸ Fasiani⁹ Oates

درک کامل مالیات‌دهندگان افزایش دهد (واگنر^۱، ۱۹۷۶؛ کالیس و جونز^۲، ۱۹۸۷). توهیم مالی همچنین زمانی ایجاد می‌شود که دولت‌ها هزینه‌ها را از طریق بدهی به‌جای درآمدهای مالیاتی تأمین کنند. طبق نظریهٔ تساوی «ریکاردو»^۳، مردم اگر انتظارات عقلایی داشتند، بین تأمین مالی بدهی و مالیات بی‌تفاوت بودند. اما چون ندارند، به توهیم مالی یا دقیق‌تر، توهیم بدهی^۴ دچار می‌شوند و بدهی‌های مالیاتی آینده را در قالب بدهی عمومی کنونی دست‌کم می‌گیرند. به عبارت دیگر، مالیات‌های جاری نسبت به بدهی‌های عمومی، بار واقعی بیشتری را درک می‌کنند. این انحراف منجر به دست‌کم گرفتن سیستماتیک هزینه‌های عمومی و برنامه‌های دولتی می‌شود؛ بنابراین، توهیم مالی انحراف سیستماتیک درک مالیات‌دهندگان توسط دولت است.

نقش توهیم مالی بر رفاه را می‌توان در ابعادی کلان‌تر و جامع‌تر تحلیل کرد. توهیم مالی که به‌عنوان درک نادرست مالیات‌دهندگان از بار مالی واقعی مالیات‌ها و سهم‌شان در هزینه‌های عمومی تعریف می‌شود، می‌تواند پیامدهای اقتصادی و اجتماعی قابل‌توجهی داشته باشد. از منظر اقتصادی، این توهیم منجر به تصمیم‌گیری‌های نادرست مالیاتی و بودجه‌ای می‌شود و باعث افزایش هزینه‌های عمومی بیش از حد لازم می‌گردد؛ که این امر به کاهش کارایی تخصیص منابع و افزایش کسری بودجه منجر می‌شود. ازسوی دیگر، اثرات اجتماعی توهیم مالی نیز بسیار مهم است؛ این پدیده موجب کاهش اعتماد عمومی به دولت، افزایش نابرابری و تضعیف سرمایه اجتماعی می‌شود. کاهش اعتماد عمومی به دولت می‌تواند زمینه‌ساز ناپایداری سیاسی و کاهش مشارکت اجتماعی گردد، که همهٔ این‌ها به‌طور مستقیم و غیرمستقیم رفاه را تحت تأثیر منفی قرار می‌دهند؛ بنابراین، توهیم مالی نه تنها به‌صورت مستقیم باعث افزایش هزینه‌های عمومی و رشد بخش دولتی می‌شود، بلکه از طریق کارکردهای کلان اقتصادی - اجتماعی، شکاف‌های رفاهی را عمیق‌تر کرده و کیفیت زندگی افراد جامعه را تنزل می‌دهد. به این ترتیب، شناخت و مدیریت توهیم مالی بخش مهمی از سیاست‌گذاری‌هایی است که می‌تواند به حفظ و ارتقای رفاه اجتماعی کمک کند (گیلک حکیم‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۸؛ جی‌جون تبار، ۱۳۹۷).

باتوجه به خلأ موجود در ادبیات پژوهش‌های پیشین، می‌توان گفت که اغلب مطالعات داخلی و خارجی در زمینهٔ مالیه عمومی و رفاه اقتصادی، بیشتر بر شاخص‌های سنتی همچون کسری بودجه، بدهی دولت یا تورم تمرکز داشته‌اند و کمتر به مفهوم توهیم مالی و پیامدهای آن بر رفاه اقتصادی پرداخته‌اند. همچنین، در بخش قابل‌توجهی از پژوهش‌ها، اثرات سیاست‌های مالی به‌صورت متقارن و خطی بررسی شده و از رهیافت‌های غیرخطی و نامتقارن برای شناسایی تفاوت واکنش‌های رفاهی در شرایط مختلف استفاده نشده است. ازسوی دیگر، نقش اندازهٔ دولت به‌عنوان یک متغیر تعدیل‌کننده در رابطهٔ میان توهیم مالی و رفاه اقتصادی، در ادبیات موجود کمتر موردتوجه قرار گرفته است.

بنابراین در مطالعهٔ حاضر ضمن محاسبهٔ شاخص توهیم مالی با روش علل چندگانه - آثار چندگانه (میمیک)^۵ در بازهٔ زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۲، تلاش شده تا اثرگذاری نامتقارن توهیم مالی بر رفاه اقتصادی در پرتو اندازهٔ دولت مورد بررسی قرار گیرد. برای این منظور از رهیافت خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی^۶ استفاده شده است. در این راستا، ساختار مقاله حاضر بدین صورت سازماندهی شده است که پس از مقدمه، در قسمت دوم به ادبیات پژوهش با تأکید بر ادبیات نظری و ادبیات تجربی پرداخته خواهد شد. در بخش سوم، روش پژوهش و توصیف

^۱ Wagner

^۲ Cullis & Jones

^۳ Ricardian Equivalence Theorem

^۴ Debt Ilusion

^۵ Multiple Indicators-Multiple Causes (MIMIC)

^۶ Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL)

داده‌ها ارائه خواهد شد؛ سپس در بخش چهارم برآورد مدل با داده‌های سری‌زمانی به روش خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی انجام می‌شود و در پایان، نتایج پژوهش و راهکارها ارائه می‌گردد.

۲. ادبیات موضوع

توهم مالی یکی از مفاهیم کلیدی در اقتصاد رفتاری است که نخستین بار توسط «اروینگ فیشر»^۱ (۱۹۸۲) مطرح شد. این مفهوم به حالتی اشاره دارد که افراد در تصمیم‌گیری‌های مالی خود به متغیرهای اسمی (مثل درآمد یا قیمت اسمی) توجه می‌کنند، نه متغیرهای واقعی (قدرت خرید واقعی)؛ به عبارت دیگر، افراد افزایش درآمد یا دستمزد را نشانه‌ای از بهبود وضعیت اقتصادی خود می‌دانند، حتی اگر تورم باعث کاهش قدرت خرید آن‌ها شده باشد. بر این مبنا، توهم مالی بر رفتار اقتصادی افراد جامعه اثرگذار است و موجب می‌شود افراد نسبت به واقعیت‌های اقتصادی دچار خطای ادراکی شوند؛ در نتیجه، درک نادرست از تغییرات درآمد و قیمت‌ها، تصمیم‌گیری‌های مصرفی، پس‌اندازی و سرمایه‌گذاری آن‌ها را تحت تأثیر قرار داده و از این مسیر، رفاه واقعی جامعه را تغییر می‌دهد؛ بنابراین، توهم مالی نه تنها بر رفتار اقتصادی فرد تأثیر می‌گذارد، بلکه از طریق سیاست‌های اقتصادی و ساختارهای نهادی، اثرات گسترده‌ای بر رفاه کلی جامعه برجای می‌گذارد.

بررسی ادبیات موجود حاکی از آن است که توهم مالی از مجراهای مختلفی می‌تواند بر رفاه اقتصادی اثرگذار باشد؛ مجرای نخست، مخارج دولت است. مخارج دولت به عنوان یکی از ابزارهای اصلی سیاست مالی نقش مهمی در ایجاد و تغییر رفاه دارد. از دید اقتصاد رفتاری، افزایش مخارج دولت به‌ویژه در قالب یارانه‌ها، افزایش حقوق و پرداخت‌های مستقیم، می‌تواند موجب ایجاد توهم مالی شود. این افزایش‌ها معمولاً در قالب تغییرات اسمی درآمد تلقی می‌شوند و افراد آن‌ها را به عنوان نشانه بهبود رفاه درک می‌کنند، حتی اگر تورم و تغییرات قیمت‌ها باعث کاهش قدرت خرید واقعی شود. مطالعات نشان داده‌اند که افزایش مخارج دولت می‌تواند در کوتاه‌مدت باعث رشد مصرف و رضایت ذهنی شود، اما در بلندمدت چنانچه این مخارج بدون تأمین درآمد واقعی باشد، منجر به فشارهای تورمی و کاهش رفاه واقعی می‌گردد. این اثر موقتی از رفاه، نمونه‌ای از کارکرد توهم مالی در اقتصاد کلان است. نظریه‌های انتخاب عمومی همچنین به نقش اندازه دولت در تعدیل روابط اقتصادی اشاره دارند. از یک سو، دولت بزرگ‌تر معمولاً منابع و سازوکارهای بیشتری برای اعمال سیاست‌های تثبیت‌کننده و تنظیم‌کننده در اختیار دارد و می‌تواند شدت نوسانات ناشی از خطاهای ادراکی را کاهش دهد. از سوی دیگر، گسترش بیش از حد دولت ممکن است خود به افزایش پیچیدگی بودجه و مبهم‌تر شدن ارتباط مالیات-خدمات منجر شود و در نتیجه، بسترهای توهم مالی را تشدید کند؛ بنابراین، رابطه میان اندازه دولت و اثرگذاری توهم مالی بر رفاه اقتصادی، از منظر نظری دارای اثرات دوگانه و غیرخطی است و به عنوان یک متغیر تعدیل‌کننده (نه مستقل) در این رابطه ایفای نقش می‌کند (میسولیوک و الدر^۲، ۱۹۸۸؛ دل‌انو و موراو^۳، ۲۰۱۲؛ دل‌انو^۴، ۲۰۲۲).

مجرای دوم، پیچیدگی سیستم مالیاتی است. ساختار پیچیده مالیاتی در بسیاری از کشورها موجب می‌شود شهروندان درک دقیق و شفاف از مالیات‌های پرداختی نداشته باشند. این پیچیدگی باعث می‌شود بخش عمده‌ای از هزینه‌های مالیاتی به شکل غیرمستقیم و پنهان به مردم منتقل شود، از جمله از طریق مالیات تورمی یا کسری بودجه. در این شرایط، افراد هزینه‌های واقعی پرداختی خود را کمتر از واقعیت درک می‌کنند و این امر زمینه‌ساز شکل‌گیری توهم مالی می‌شود. از منظر نظری، پیچیدگی مالیاتی باعث می‌شود ادراک افراد از رفاه و قدرت خرید

¹ Irving Fisher

² Misiolek & Elder

³ Dell'Anno & Mourao

⁴ Dell'Anno

دچار انحراف شود. این موضوع، به‌ویژه زمانی اهمیت پیدا می‌کند که تصمیمات اقتصادی براساس اطلاعات ناقص و غیرشفاف گرفته شوند. مجرای سوم، توزیع درآمد است. رفاه اقتصادی تنها وابسته به سطح مطلق درآمد نیست، بلکه با درک نسبی از وضعیت اقتصادی افراد و توزیع درآمد در جامعه ارتباط مستقیم دارد. نابرابری در درآمد می‌تواند ادراک افراد از رفاه را تغییر دهد، حتی اگر درآمد اسمی آن‌ها افزایش یافته باشد. توهیم مالی در این کانال به‌معنای این است که افراد صرفاً به تغییرات اسمی درآمد توجه می‌کنند، بدون در نظر گرفتن تغییرات واقعی قدرت خرید یا وضعیت نسبی خود نسبت به دیگران. این خطای ادراکی می‌تواند موجب افزایش موقتی رضایت ذهنی شود، اما در بلندمدت به دلیل افزایش نابرابری و کاهش عدالت اجتماعی، رفاه واقعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کانگدن^۱، ۲۰۰۹؛ کوچیا^۲، ۲۰۰۱؛ کاپتین^۳، ۱۹۸۰؛ سادکا^۴، ۱۹۷۶).

مجرای چهارم که به‌نظر مهم‌ترین مجرای اثرپذیری رفاه از توهیم مالی است، مبتنی بر کسری بودجه است. این مجرا نشان می‌دهد که چگونه خطای ادراکی در ارزیابی درآمد و هزینه‌های دولت، می‌تواند تصمیمات مالی را تحت تأثیر قرار دهد و نهایتاً رفاه اقتصادی را تغییر دهد. توهیم مالی باعث می‌شود دولت و سیاست‌گذاران، کسری بودجه را دست‌کم بگیرند یا آن‌را به‌صورت پایدار ارزیابی کنند؛ زیرا تمرکز بر اعداد اسمی درآمد و مخارج است و نه ارزش واقعی آن‌ها. این خطای ادراکی منجر به اتخاذ تصمیماتی نظیر افزایش مخارج بدون تأمین منابع پایدار؛ استقراض بیش از حد و یا چاپ پول می‌شود که مستقیماً کسری بودجه را تشدید می‌کند. از منظر اقتصاد رفتاری، توهیم مالی یک عامل روانی مهم در سیاست‌گذاری مالی است؛ زیرا ادراک اشتباه از وضعیت واقعی درآمد و مخارج، باعث ایجاد ناهماهنگی بین تصمیمات مالی و واقعیت اقتصادی می‌شود. کسری بودجه نیز با اثرات مستقیم و غیرمستقیم بر رفاه جامعه همراه است. به‌نحوی که در کوتاه‌مدت، کسری بودجه ممکن است رفاه اسمی را افزایش دهد؛ به‌دلیل افزایش مخارج دولت یا پرداخت‌های مستقیم، که باعث رشد مصرف و رضایت ذهنی می‌شود. این همان رفاه کاذب است که اقتصاد رفتاری به آن اشاره می‌کند (اثر کوتاه‌مدت). در بلندمدت، کسری بودجه بدون مدیریت صحیح منجر به تورم، افزایش بدهی عمومی و کاهش سرمایه‌گذاری می‌شود. این عوامل، قدرت خرید واقعی و رفاه بلندمدت جامعه را کاهش می‌دهند (اثر بلندمدت)؛ بنابراین، مسیر توهیم مالی، کسری بودجه و رفاه یک حلقه تصمیم‌گیری مهم است که در آن، خطای شناختی توهیم مالی می‌تواند باعث ایجاد کسری بودجه شود و در نتیجه آن بسته به نحوه مدیریت کسری بودجه، با اثری منفی یا مثبت بر رفاه همراه شود (آلسینا^۵، ۱۹۹۹؛ روس و همکاران^۶، ۲۰۲۲).

۳. مروری بر مطالعات پیشین

در این بخش ابتدا مطالعات داخلی و خارجی و سپس مطالعات مرتبط و سپس نوآوری پژوهش ارائه می‌شود؛ بدین توضیح که با توجه به پیدا نشدن مطالعه‌ای دقیق در راستای مطالعه حاضر توسط نگارندگان، مطالعات تجربی در دو دسته ارائه شده است؛ نخست مطالعاتی که به بررسی اثر توهیم مالی بر کسری بودجه و مخارج دولت می‌پردازد ارائه و سپس پژوهش‌هایی که اثر کسری بودجه بر رفاه را بررسی نمودند گزارش شده است.

¹ Congdon

² Cuccia

³ Kapteyn

⁴ Sadka

⁵ Alesina

⁶ Roth et al.

۳-۱. توهم مالی و بودجه

«هازاریکا» و «نایاک»^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی درک نادرست مالیات‌دهندگان را از بار مالیاتی مورد بررسی قرار دادند. این مطالعه به تحلیل امور مالی ایالتی در هند می‌پردازد تا شواهدی درباره وجود توهم مالی و اثر کاغذ چسبنده^۲ و همچنین اعتبار قانون واگنر در توضیح افزایش هزینه‌های عمومی در طول دهه‌ها را بررسی کند. برای این منظور از روش داده‌های تابلویی برای ۲۰ ایالت هند طی سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۲۲ م. استفاده شد. نتایج این مطالعه نشان‌دهنده وجود توهم مالی ناشی از انتقالات مالی بین دولت‌های ایالتی و کسری مالی است. یافته دیگر این پژوهش تأییدی بر وجود اثر کاغذ چسبنده است و براساس آن مکانیسمی وجود دارد که رفتارهای مالی خاصی را در میان افراد جذب و هدایت می‌کند. به نحوی که اگرچه با در نظر گرفتن انتقالات مالی بین ایالتی و کسری مالی، اعتبار قانون واگنر ضعیف‌تر می‌شود؛ درجه همگانی بودن هزینه‌های عمومی در سطح ایالتی، پایین است. همچنین برای بسیاری از ایالت‌ها اتکای فزاینده بر انتقالات مالی بین ایالتی به یک عرف تبدیل شده است. این مسئله بر مالیات‌ستانی در سطح ایالت‌ها تأثیر گذاشته و در نتیجه آن شکاف مالی (کسری بودجه) افزایش یافته است.

«جرارد» و «اونگون»^۳ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای به بررسی رابطه بین توهم مالی و سیاست بودجه‌ای در ۱۵ کشور آفریقایی طی دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۲ پرداخته و برای این منظور از روش داده‌های تابلویی استفاده کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که رابطه‌ای مثبت بین توهم مالی و کسری بودجه عمومی وجود دارد؛ به نحوی که افزایش یک درصدی در آزادی مالی، به ترتیب منجر به افزایش ۰/۲۷، ۰/۲۴ و ۰/۳ درصدی در کسری بودجه می‌شود و بر این اساس توهم مالی بر سیاست بودجه‌ای تأثیرگذار است.

«مداح» و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای بر مبنای موضوع توهم مالی، مخارج دولت در اقتصاد ایران را مورد بررسی قرار دادند. در این مطالعه تلاش شد تا براساس تئوری‌های انتخاب عمومی، رابطه مالیات و مخارج عمومی دولت در اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۶۰ بررسی و سطح مخارج دولت در زمینه تقاضای مؤدیان مالیاتی رأی‌دهنده برای کالاهای عمومی نشان داده شود. بدین منظور یک مدل استاندارد رأی‌دهنده میانه برای ترکیب توهم مالی با روش خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی و الگوی تصحیح خطا برآورد شد. یافته‌های این پژوهش ضمن تأیید وجود کسری بودجه دولت، نشان می‌دهد که توهم مالی در ایران ناشی از سهم زیاد درآمد نفتی در بودجه دولت است که به نوعی مالیات بین نسلی به‌شمار می‌آید.

«بزازان» و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی توهم مالی را منبع بی‌اعتمادی بین دولت و مردم دانستند. هدف این مطالعه بررسی علل و پیامدهای توهم مالی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۵۷ ه.ش. بوده و برای این منظور توهم مالی در چارچوب الگوی ارتباطات خطی ساختاری تصریح شد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده اندازه توهم مالی در ایران، دولت و توهم مخارجی مصرفی بخش خصوصی نسبت به سطوح بدهی عمومی است.

«زروکی» و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود به بررسی عوامل متعدد تأثیرگذار بر کسری بودجه با تأکید بر توهم مالی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۶ م. پرداختند. برای این منظور از تکنیک داده‌های تابلویی پویا و تخمین‌زن گشتاورهای تعمیم‌یافته سیستمی استفاده کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توهم مالی اثر مثبت بر کسری

¹ Hazarika & Nayak

² Flypaper Effect

اثر Flypaper یا اثر کاغذ چسبنده، به پدیده‌ای اشاره دارد که در آن تلاش برای حل یک مشکل، به جای کاهش آن، باعث تشدید یا گسترش بیشتر آن مشکل می‌شود؛ درواقع، اقدامات انجام شده برای رفع یک مسئله، به جای این که آن را از بین ببرند، آن را به شکلی بدتر و پیچیده‌تر بازتولید می‌کنند. این اثر می‌تواند در زمینه‌های مختلفی از جمله سیاست، اقتصاد، جامعه‌شناسی و حتی علوم کامپیوتر رخ دهد.

³ Gérard & Ngwen

بودجه این کشورها دارد؛ به نحوی که اثرپذیری کسری بودجه از توهیم مالی در اقتصاد ایران بیش از سایر کشورهاست. همچنین تورم و درجه باز بودن تجاری نیز با اثری مثبت بر کسری بودجه همراه است. «گیلک» و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای به بررسی اثر توهیم مالی بر وضعیت بودجه پرداختند. برای این منظور، کشورهای درحال توسعه را در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴م. مورد مطالعه قرار داده و از تکنیک داده‌های تابلویی پویا و تخمین زن گشتاورهای تعمیم‌یافته سیستمی استفاده کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توهیم مالی، اثری مثبت بر کسری بودجه دارد؛ به نحوی که اثرپذیری کسری بودجه از توهیم مالی در کشورهای صادرکننده نفت بیش از سایر کشورها است. همچنین توهیم مالی بر کسری بودجه در کشورهای با درآمد بالاتر از متوسط، کمتر از کشورهای با درآمد پایین‌تر از متوسط است.

«جیحون تبار» (۱۳۹۷) در مطالعه خود به بررسی توهیم مالی و پیچیدگی ساختار درآمد دولت در اقتصاد ایران پرداخت. در این پژوهش، فرضیه پیچیدگی ساختار درآمد دولت در اقتصاد ایران در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۴ ه.ش. مورد آزمون قرار گرفت و برای این منظور مدل تجربی تصریح‌شده با استفاده از روش خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی و الگوی تصحیح خطا برآورد شد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در اقتصاد ایران مؤدیان مالیاتی دچار توهیم مالی پیچیدگی ساختار مالیات نیستند. همچنین توهیم مالی ناشی از ناملوس بودن مالیات مورد تأیید تجربی قرار نگرفت؛ به نحوی که افراد جامعه به علت وجود درآمد نفتی در اقتصاد ایران تقاضای بیشتری برای مخارج دولت دارند و پیچیدگی سیستم مالیات، علت افزایش تقاضای مخارج عمومی در اقتصاد ایران نیست.

«زروکی» و «زوجی» (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به بررسی توهیم مالی که منجر به سوگیری تصمیم در بودجه دولت می‌شود پرداختند و بر این منظور از داده‌های ماهانه ۱۳۹۶-۱۳۸۰ ه.ش. و رهیافت خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی خطی و غیرخطی استفاده کردند. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که رهیافت غیرخطی نسبت به رهیافت خطی می‌تواند تبیینی بهتر از وجود توهیم مالی در اقتصاد ایران ارائه دهد و تأییدی بر وجود توهیم مالی به‌هنگام افزایش و کاهش در نسبت مالیات غیرمستقیم به مالیات مستقیم است؛ به نحوی که به‌هنگام تغییر در نسبت درآمد مالیاتی غیرمستقیم به مستقیم، مخارج دولت به‌طور هم‌جهت تغییر می‌کند. بدین صورت که هرچه مالیات غیرمستقیم نسبت به مالیات مستقیم افزایش یابد، درک مودی مالیاتی از بار مالیاتی خود کاهش می‌یابد؛ زیرا به دلیل کمتر مشاهده‌پذیر بودن مالیات‌های غیرمستقیم نسبت به مالیات‌های مستقیم، افراد احتمالاً مقدار بار مالیاتی خود را کمتر از حد برآورد می‌کنند. این امر موجب کاهش برآورد قیمت مالیات کالاهای عمومی شده و منجر به افزایش تقاضا برای کالاهای عمومی و تبع آن افزایش مخارج دولت می‌شود.

«مداح» و «فراهتی» (۱۳۹۴) در پژوهشی با استفاده از مدل‌های خودرگرسیونی آستانه‌ای و خودرگرسیونی آستانه‌ای گشتاور نحوه واکنش مخارج دولت نسبت به وضعیت بودجه، آن را مورد بررسی قرار دادند؛ سپس با تصریح یک مدل به تفکیک مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم به صورت فصلی طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۰ ه.ش. به آزمون فرضیه وجود توهیم مالی در اقتصاد ایران پرداختند. نتایج این مطالعه حاصل نشان می‌دهد که رابطه علی منفی از مالیات‌های غیرمستقیم به مخارج دولت تا سه وقفه فصلی وجود دارد که پدیده توهیم مالی را در اقتصاد ایران تأکید می‌کند. همچنین توهیم مالی تنها در حالت کاهش مالیات‌های غیرمستقیم در ایران برقرار است.

۳-۲. بودجه و رفاه

«موسی» و همکاران^۱ (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای به بررسی نقش تعدیل‌گری کیفیت حکمرانی در رابطه کسری بودجه و رشد اقتصادی در ۳۴ کشور ثروتمند و ۴۴ کشور فقیر پرداختند. برای این منظور از روش رگرسیون کوانتیل در

¹ Musa et al.

دوره زمانی ۲۰۲۰-۱۹۹۰م. استفاده کردند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که کسری بودجه باعث افزایش پایداری رشد اقتصادی کشورهای ثروتمند می‌گردد. به‌گونه‌ای که در کشورهای کم‌درآمد با نظام رفاه اجتماعی محدود، در صورت میانجیگری کیفیت حکمرانی و ایفای نقش حمایتی دولت، می‌تواند به تقویت رشد پایدار و ارتقای سطح رفاه جامعه منجر شود.

براساس جستجوی نگارندگان و با توجه به مطالعات صورت گرفته و به‌ویژه مطالعات داخلی در حوزه اثرگذاری توهّم مالی بر رفاه اقتصادی، پژوهشی مشاهده نشده است؛ از این‌رو، شاید بتوان اذعان نمود نوآوری پژوهش حاضر نسبت به موارد مرتبط قبلی؛ نخست، بررسی نحوه اثرگذاری توهّم مالی بر رفاه است. دوم، در مطالعه حاضر تلاش شده است که نقش احتمالی اندازه دولت در رابطه میان توهّم مالی و رفاه اقتصادی مدنظر قرار گیرد. سوم، محاسبه شاخص توهّم مالی در اقتصاد ایران در بازه حدوداً ۵۰ ساله است؛ که به‌نظر تاکنون طی بازه گسترده مذکور برای اقتصاد کشور مورد محاسبه قرار نگرفته است.

«آندرسن»^۱ (۲۰۱۸) در مقاله خود به بررسی چگونگی تأثیر قوانین بودجه بر اندازه و ساختار بخش دولتی پرداخته و برای این منظور از روش نسل‌های هم‌پوشان در دوره زمانی ۲۰۱۵-۱۹۹۵م. استفاده کرده است. نتایج نشان داد که کسری بیش از حد بودجه منجر به انباشت بدهی می‌گردد و رفاه نسل‌های بعدی را کاهش می‌دهد. همچنین با افزایش بدهی عمومی، بار مالیاتی افزایش و در نتیجه فعالیت‌های بخش دولتی به دلیل افزایش هزینه‌های بازپرداخت بدهی، از بین می‌رود.

«فتحی و همکاران» (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر شوک کسری بودجه، روش‌های تأمین مالی دولت بر شاخص رفاه اقتصادی پرداختند و برای این منظور از الگوی خودرگرسیون برداری ساختاری و داده‌های سالانه در بازه زمانی ۱۴۰۱-۱۳۷۱ ه.ش. استفاده کردند. نتایج این پژوهش دلالت بر آن دارد که کسری بودجه دولت به تنهایی تأثیری بر شاخص مصرف و ثروت ندارد، درحالی‌که تبعات کسری بودجه و روش‌های تأمین مالی می‌تواند صرف و ثروت را تحت‌شعاع قرار دهد.

«معبودی» (۱۴۰۳) در مطالعه خود با به‌کارگیری رویکرد رگرسیون آستانه‌ای تأثیر بدهی عمومی بر رفاه اقتصادی ایران را در دوره ۱۳۹۹-۱۳۶۰ ه.ش. بررسی کرده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که در اقتصاد ایران تخصیص غیربهبینه بدهی عمومی و سهم اندک آن در فعالیت‌های مولد به کاهش سرمایه‌گذاری منجر می‌شود. افزایش بدهی عمومی همراه با نقص در سیستم مالیاتی و ناپایداری درآمدهای نفتی، دولت را در بازپرداخت بدهی دچار مشکل می‌کند. همچنین استقراض دولت از سیستم بانکی با افزایش چاپ پول بدون پشتوانه و تورم همراه بوده و در نتیجه افزایش بدهی عمومی، رفاه اقتصادی را کاهش می‌دهد.

«زروکی و همکاران» (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای به بررسی نقش ناترازی بودجه (عمومی، سرمایه‌ای و عملیاتی) بر رفاه اقتصادی در ایران در دوره ۱۴۰۰-۱۳۵۷ ه.ش. پرداختند. بدین منظور از رهیافت خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی استفاده کردند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که اثر ناترازی بودجه دولت بر رفاه اقتصادی نامتقارن است؛ به‌نحوی که نخست، کاهش‌ها در ناترازی بودجه عمومی با اثری معکوس (مطلوب) بر رفاه اقتصادی همراه بوده و افزایش‌ها در آن اثر معناداری ندارد. دوم، افزایش در ناترازی سرمایه‌ای بودجه با اثر مطلوب همراه است و اندازه اثرگذاری آن از اثرگذاری نامطلوب کاهش‌ها در ناترازی سرمایه‌ای بودجه بیشتر است. سوم، افزایش‌ها در ناترازی عملیاتی بودجه با اثری مطلوب بر رفاه اقتصادی همراه است و این درحالی است که کاهش‌ها در آن اثرگذار نیست. درآمد سرانه و رشد اقتصادی نیز به‌طور مستقیم بر رفاه اثر دارد.

¹ Andersen

«احمدوند» و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای به بررسی اثر مخارج دولت در امور اقتصادی و زیرفصول مربوط به آن در ادوار تجاری بر شاخص رفاه اجتماعی آماریاسن در ایران پرداختند. برای این منظور از رهیافت خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی در دوره ۱۳۵۲-۱۳۹۸ ه.ش. استفاده کردند. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که شوک‌های مخارج دولت در امور اقتصادی، فصول کشاورزی، منابع آب، صنعت و معدن و شوک‌های منفی مخارج دولت در امور اقتصادی، فصول منابع آب، فناوری اطلاعات، حمل و نقل و انرژی در طی ادوار تجاری موجب افزایش رفاه اجتماعی شده است.

«اشرفی» و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود پس از طراحی، خطی‌سازی و محاسبه ضرایب الگوی تعادل عمومی و پویای تصادفی برای ایران، توابع واکنش آنی اقتصاد به تکانه مخارج مصرفی و سرمایه‌ای دولت و همچنین درآمدهای نفتی و تکانه پولی را محاسبه و مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تکانه درآمدهای نفتی موجب افزایش مصرف و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی می‌شود. همچنین درخصوص اثر سیاست‌های مالی بر رفاه، نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که در شرایط ادامه دادن به سیاست‌های موجود، مقدار ضریب لاگرانژ برابر ۳۴ و در صورت اجرای سیاست‌های بهینه برابر با ۱/۹۵ خواهد شد و به بیان دیگر، اتخاذ سیاست‌های بهینه در مخارج دولت می‌تواند موجب افزایش رفاه اقتصادی شود.

«سلیمی‌فر» و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود به بررسی تأثیر بودجه دولت بر شاخص‌های رفاه پرداختند. در این مطالعه با استفاده از روش علی و معلولی و روش‌های اقتصادسنجی و استفاده از داده‌های دوره ۱۳۹۲-۱۳۶۰ ه.ش، اثرات ترکیب بودجه‌ای دولت بر سه بُعد رفاه (شامل: درآمد، توزیع و توانمندی) از طریق شاخص‌های فقر، رفاه آماریاسن و توسعه انسانی در اقتصاد ایران بررسی شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که افزایش درآمد سرانه باعث افزایش کمی و کیفی در استانداردهای زندگی می‌شود و صرف هزینه درآمد اجتماعی بر افزایش کمی و کیفی رفاه تأثیرگذار است.

«راغفر» و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای با بهره‌گیری از یک مدل تعادل عمومی نسل‌های همپوش ۵۵ دوره‌ای اوثر باخ-کوتلیکوف، به شبیه‌سازی سیاست‌های مالیاتی و محاسبه اثرات رفاهی ناشی از اصلاحات مالیاتی بر نسل‌های فعلی و آینده در اقتصاد ایران می‌پردازند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که تغییر نرخ پایه مالیاتی از مالیات بر درآمد سرمایه به مالیات بر مصرف تغییر نرخ پایه مالیاتی منجر به افزایش رفاه ۲/۶٪ افراد شده است. همچنین تغییر پایه مالیاتی از مالیات بر درآمد نیروی کار به مالیات بر مصرف با افزایش ۱۰٪ در رفاه همراه است.

«صیادزاده» و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی به بررسی اثرات کسری بودجه بر رشدی اقتصادی و تورم به عنوان مهم‌ترین عوامل موثر بر رفاه در ایران پرداختند. برای این منظور از روش خودرگرسیون برداری ساختاری در دوره زمانی ۱۳۴۵-۱۳۸۵ ه.ش. استفاده کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کسری بودجه دولت تأثیری مستقیم بر تورم در ایران دارد. تورم نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش رفاه اقتصادی در ایران مطرح شده است. همچنین این پژوهش تأثیر کسری بودجه بر رشد اقتصادی را به عنوان یکی دیگر از کانال‌های ارتباط و تأثیر کسری بودجه بر رفاه اقتصادی معرفی می‌کند.

«موسوی‌چهرمی» و «زایر» (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای به بررسی اثرات کسری بودجه در ایران پرداختند. برای این منظور از روش خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۴۲ ه.ش. استفاده کردند. این مطالعه نشان می‌دهد که کسری بودجه اثری منفی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دارد. تأثیر منفی کسری بودجه بر سرمایه‌گذاری به دلیل کاهش سطح دسترسی بخش خصوصی به اعتبارات بانکی به دلیل تأمین کسری بودجه دولت از طریق سیستم بانکی باعث گردیده تا سطح اشتغال به عنوان مهم‌ترین مؤلفه رفاه اقتصادی جامعه تضعیف گردد؛

به عبارتی دیگر، افزایش کسری بودجه دولت سبب می‌گردد تا دولت برای جبران این کسری به استقراض از سیستم بانکی روی آورد. این رفتار باعث کاهش دسترسی سایر فعالان بخش اقتصاد به منابع بانکی می‌شود و سطح تولید و اشتغال این مؤسسات را کاهش و سبب افزایش بیکاری می‌شود و در نتیجه آن رفاه جامعه کاهش می‌یابد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

۴-۱. ارائه الگوی پژوهش

همان‌طور که در مقدمه بدان اشاره شد، هدف اصلی پژوهش حاضر تحلیل و بررسی نحوه اثرگذاری نامتقارن توهم مالی بر رفاه اقتصادی با توجه به نقش اندازه دولت در ایران است؛ از این‌رو، تمرکز در تصریح الگوی پژوهش بر آن است تا ضمن بررسی اثر نامتقارن توهم مالی بر رفاه اقتصادی و به عبارت دیگر، تفکیک اثر افزایش‌ها در توهم مالی از اثر کاهش‌ها در آن؛ نقش دولت در این اثرگذاری‌ها تجزیه و تحلیل شود. با توجه به درجه انباشت متفاوت متغیرها؛ به‌ویژه متغیر وابسته که دارای درجه انباشت یک است؛ و نیز امکان وجود تأخیر در اثرگذاری متغیرهای مستقل بر رفاه اقتصادی و همچنین مدنظر قرار دادن تأثیر سایر متغیرهای اثرگذار بر رفاه اقتصادی، رهیافت خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی غیرخطی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این رهیافت نخستین بار توسط «شین و همکاران (۲۰۱۴)» ارائه شد؛ در مطالعه ایشان بحث عدم تقارن ضریب یک عامل اثرگذار بر متغیر وابسته در شرایط رونق و رکود مطرح شده است. شین و همکاران (۲۰۱۴) با استفاده از مطالعه پسران و همکاران (۲۰۰۱) الگویی را معرفی می‌نمایند که الگوی خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی غیرخطی (NARDL) نام‌گذاری شده است. بر این اساس الگوی پژوهش مبتنی بر رهیافت نامتقارن به صورت معادله (۱) است که در آن $IEWB$ به عنوان متغیر وابسته بیانگر رفاه اقتصادی (شاخص ترکیبی رفاه) بوده و به صورت لگاریتمی در الگو لحاظ شده است. $Fiscall$ بیانگر توهم مالی بوده و با روش میمیک محاسبه شده است. جهت تبیین اثر نامتقارن توهم مالی، $Fiscall$ به شکل $Fiscall_t = Fiscall_0 + Fiscall_t^+ + Fiscall_t^-$ تجزیه شده است؛ به نحوی که انباشت جزئی در تغییرات $Fiscall$ به شکل رابطه (۲) است. GS بیانگر اندازه دولت است و جهت تبیین نقش آن در میزان اثرگذاری نامتقارن توهم مالی بر رفاه، اثر تعاملی آن با توهم مالی ($Fiscall * GS$) در الگو لحاظ شده است. همچنین Inf و IPC و EG به ترتیب بیانگر تورم، درآمد سرانه و رشد اقتصادی است.

$$LnIEWB_t = \gamma^+ Fiscall_t^+ + \gamma^- Fiscall_t^- + \omega^+ (Fiscall^+ * GS)_t + \omega^- (Fiscall^- * GS)_t + \theta Inf_t + \delta IPC_t + \sigma EG_t + \epsilon_t \quad (1)$$

$$\begin{cases} Fiscall_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta Fiscall_j^+ = \sum_{j=1}^t \text{Max}(\Delta Fiscall_j, 0) \\ Fiscall_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta Fiscall_j^- = \sum_{j=1}^t \text{Min}(\Delta Fiscall_j, 0) \end{cases} \quad (2)$$

بر اساس روابط فوق، الگوی نامتقارن $ARDL(p, q_1, q_2, r_1, r_2, u, v, w)$ به شکل رابطه (۳) طراحی می‌شود. در این رابطه δ ضریب خودهمبستگی، γ و ω ضرایب نامتقارن وقفه‌های توهم مالی و اثر تعاملی آن با اندازه دولت؛ و θ ، δ و σ به ترتیب ضریب وقفه‌های تورم، درآمد سرانه و رشد اقتصادی است.

$$LnIEWB_t = \sum_{j=1}^p \delta_j LnIEWB_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_1} \gamma_j^+ Fiscall_{t-j}^+ + \sum_{j=0}^{q_2} \gamma_j^- Fiscall_{t-j}^- + \sum_{j=0}^{r_1} \omega_j^+ (Fiscall^+ * GS)_{t-j} + \sum_{j=0}^{r_2} \omega_j^- (Fiscall^- * GS)_{t-j} + \sum_{j=0}^u \theta_j Inf_{t-j} + \sum_{j=0}^v \delta_j IPC_{t-j} + \sum_{j=0}^w \sigma_j EG_{t-j} + \tau_t \quad (3)$$

در ادامه مطابق با مطالعه شین و همکاران (۲۰۱۴) رابطه ایستای (۳) به رابطه پویای (۴) تعمیم داده شده است:

$$\begin{aligned} \Delta LnIEWB_t = & \delta LnIEWB_{t-1} + \gamma^+ Fiscall_{t-1}^+ + \gamma^- Fiscall_{t-1}^- + \omega^+ (Fiscall^+ * GS)_{t-1} + \omega^- (Fiscall^- * GS)_{t-1} + \theta Inf_{t-1} + \delta IPC_{t-1} + \sigma EG_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^{p-1} \delta_i \Delta LnIEWB_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_1-1} \gamma_i^+ \Delta Fiscall_{t-i}^+ + \sum_{i=0}^{q_2-1} \gamma_i^- \Delta Fiscall_{t-i}^- + \\ & \sum_{i=0}^{r_1-1} \omega_i^+ \Delta (Fiscall^+ * GS)_{t-i} + \sum_{i=0}^{r_2-1} \omega_i^- \Delta (Fiscall^- * GS)_{t-i} + \sum_{i=0}^{u-1} \theta_i \Delta Inf_{t-i} + \end{aligned}$$

$$\sum_{i=0}^{v-1} \delta_i \Delta IPC_{t-i} + \sum_{i=0}^{w-1} \sigma_i \Delta EG_{t-i} + \vartheta_t \quad (4)$$

که در آن عدم تقارن توهم مالی و اثر تعاملی آن با اندازه دولت در بلندمدت به ترتیب به معنای $\gamma^- \neq \gamma^+$ و $\omega^- \neq \omega^+$ ؛ و در کوتاه مدت به ترتیب به معنای $\gamma_i^- \neq \gamma_i^+$ و $\omega_i^- \neq \omega_i^+$ است. براساس رابطه (۴) می توان اثر نامتقارن توهم مالی و اثر تعاملی آن با اندازه دولت را بر رفاه اقتصادی در کوتاه مدت و بلندمدت آزمون نمود. لازم به توضیح است که داده ها مورد نیاز از پایگاه آماری بانک مرکزی، مرکز آمار ایران، بانک جهانی استخراج شده است.

۴-۲. شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی

شاخص ها در مباحث رفاهی در دو ساختار به کار گرفته می شوند؛ نخست، شاخص های تکی یا منفرد است که توان سنجش و ارزیابی در بُعد خاصی از رفاه را دارند. و دوم، شاخص های ترکیبی که تجمیعی از شاخص های تکی اند و رفاه را از ابعاد مختلف اندازه گیری می کنند. شاخص های ترکیبی به دلیل توانایی در خلاصه کردن حجم زیادی از اطلاعات برای راحت تر کردن درک و فهم عمومی و ارائه تحلیل نهایی، بیشتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در رتبه بندی مهم ترین شاخص های ترکیبی رفاه براساس معیارهای هدف سیاست عمومی، زمینه در ایجاد تئوری مناسب، امکان تفکیک پذیری، اطمینان و اعتبار شاخص ترکیبی و اجزاء توانایی سازگاری با سری های زمانی و سودمندی برای سیاست گذاران، شاخص $IEWB^1$ با کسب بالاترین نمره در مقام اول قرار گرفت. شاخص $IEWB$ رفاه اقتصادی را تابعی از ابعاد جریان مصرف سرانه مؤثر، خالص انباشت اجتماعی ذخایر و منابع مولد ثروت، نابرابری اقتصادی و ناامنی اقتصادی در نظر می گیرد. در این راستا، برای هر یک از این ابعاد به روش خاصی وزن هایی در نظر گرفته می شود؛ بنابراین، وزن های اختصاص یافته به هر بُعد باتوجه به مشاهدات مختلف، متفاوت خواهد بود (آزبرگ و شارپ، ۲۰۰۹). فرم کلی این شاخص به صورت رابطه (۶) است:

$$IEWB = CF + WS + ID + ES \quad (6)$$

مقدار شاخص رفاه اقتصادی را با اجزای چهارگانه ای اندازه می گیرند که عبارت از جریان مصرف (CF) ، موجودی دارایی مولد (WS) ، توزیع درآمدهای فردی (ID) و سطح امنیت اقتصادی (ES) است (بختیاری و همکاران، ۱۳۹۱). جهت محاسبه شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی، باتوجه به نسبت اهمیت هر یک از اجزای شاخص، به هر کدام از ابعاد به ترتیب، ضرایب مختلفی تعلق می گیرد. در این مطالعه نیز باتوجه به مطالعات گذشته و به پیروی از مطالعه **آزبرگ و شارپ (۲۰۰۹)**، ضرایب اجزاء چهارگانه به ترتیب، $1/4$ به مصرف، $1/1$ به موجودی منابع مولد و به دو جزء توزیع درآمد و امنیت اقتصادی ضریب یکسان $1/25$ اختصاص داده شده است. توضیح پایانی آن که باتوجه به متفاوت بودن واحد سنجش هر یک از ابعاد، قبل از محاسبه میانگین وزنی، مقادیر محاسباتی هر یک از ابعاد نرمالایز می شود. بدین مفهوم که اگر بُعد با x نشان داده شود، از فرمول (۷) آن بُعد نرمال شده است:

$$x_N = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \quad (7)$$

با توجه به روش مذکور شاخص ترکیبی رفاه در دوره زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۲ ه.ش. محاسبه شده است.

¹ Index of Economic Well- being

² Osberg & Sharpe

³ Consumption Flow

⁴ Wealth Stocks

⁵ Distribution of Individual Income

⁶ Level of Economic Security

۴-۳. برآورد توهم مالی با شاخص چندگانه - علل چندگانه (MIMIC)

الگوی معادلات ساختاری^۱ رابطه بین متغیر پنهان غیرقابل مشاهده و شاخص‌ها و علل مشاهده شده (MIMIC) را نشان می‌دهد. این الگو به صورت گسترده در بسیاری از علوم اجتماعی و اقتصاد کاربرد دارد. در اقتصاد یکی از اولین تحقیقات در زمینه کاربرد روش SEM توسط «گلدبرگر»^۲ در سال ۱۹۷۹م. انجام شده است. در مطالعه وی شکل خاصی از معادلات ساختاری به نام شاخص چندگانه و علل چندگانه استفاده شده است. الگوی میمیک دو جزء اصلی دارد؛ یک معادله ساختاری و یک معادله اندازه‌گیری. معادله ساختاری با یک مجموعه از شاخص‌های قابل مشاهده متناظر است:

$$Y_i = \lambda_i \eta + u_i \quad (8)$$

که Y_i نشان‌دهنده شاخص‌های قابل مشاهده توهم مالی، شامل: رانت نفت، شاخص هرفیندال، نسبت مالیات غیرمستقیم به مستقیم، تورم و بی‌ثباتی نرخ ارز می‌باشد. η متغیر پنهان (توهم مالی)؛ u_i خطاهای تصادفی و λ پارامترهای ساختاری الگوی اندازه‌گیری هستند. معادله اندازه‌گیری به صورت زیر است:

$$\eta = \gamma_1 X_1 + \gamma_2 X_2 + \dots + \gamma_p X_p + v \quad (9)$$

که در آن X_p نشانگر یک مجموعه از متغیرهای علی قابل مشاهده از قبیل بار مالیات کل، آموزش و مشارکت نیروی کار می‌باشد. γ_p پارامترهای ساختاری الگو، v جز اخلال و η متغیر پنهان (توهم مالی) است. معادلات فوق به صورت زیر قابل بازنویسی می‌باشد:

$$Y = \lambda \eta + u \quad (10)$$

$$\eta = \gamma X + v \quad (11)$$

در این معادلات فرض می‌شود که بین جملات خطا همبستگی وجود ندارد، یعنی:

$$E(uv) = 0 \text{ و } E(v^2) = \sigma^2 \text{ و } E(u^2) = \theta^2 \quad (12)$$

برای به دست آوردن یک تابع از متغیرهای قابل مشاهده، می‌توان معادله (۹) را در معادله (۸) برای حل الگو جایگزین کرد:

$$Y = \gamma X + u \quad (13)$$

درواقع، معادله فوق، شکل کاهش‌یافته الگوی میمیک می‌باشد. فرم نموداری الگوی پیشنهادی برای برآورد توهم مالی در ایران به صورت زیر است. همچنین ماتریس دستگاه معادلات بالا به صورت زیر است:

$$\begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda_1 \\ \lambda_2 \end{pmatrix} (\eta) + \begin{pmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \end{pmatrix} \quad (14)$$

برای انتخاب الگوی برتر از بین الگوهای پیشنهاد شده برای برآورد توهم مالی در ایران، دو روش مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ روش نخست، روش «فری» و «وک-هانمان»^۳ است که براساس آن اولویت در انتخاب الگو برتر، سازگاری علائم متغیرها با مبانی نظری و معناداری ضرایب از نظر آماری است. روش دوم، روش گیلز است که در آن اولویت با شاخص‌های برازش عمومی الگو است. رویکرد انتخاب الگوی نهایی در این پژوهش رویکرد دوگانه خواهد بود. براساس این رویکرد، ابتدا الگوهای سازگار با مبانی نظری انتخاب شده‌اند و سپس از بین آن‌ها الگویی که از نظر معیارهای برازش عمومی در وضعیت بهتری قرار دارد، به عنوان الگوی برتر انتخاب شده است. بر مبنای فرآیند مذکور توهم مالی طی دوره زمانی ۱۳۵۷ الی ۱۴۰۲ ه.ش. محاسبه و به منظور درک بهتر روند حرکتی در نمودار (۱) ترسیم شده است.

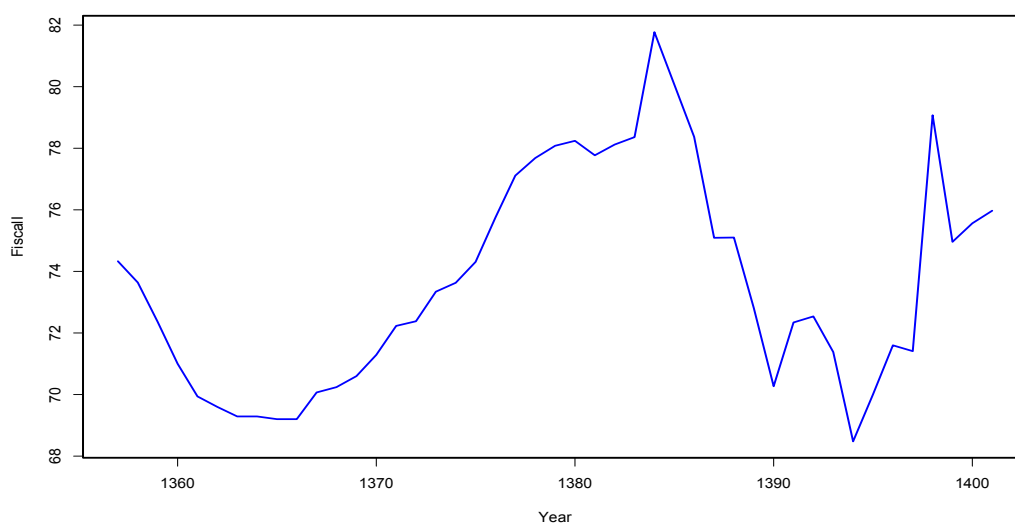
باتوجه نمودار (۱)، روند متغیر توهم مالی نشان‌دهنده یک حرکت نسبتاً نوسانی، اما با چند نقطه عطف مهم در اقتصاد ایران است. در ابتدای دوره (اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰)، کاهش پیوسته مشاهده می‌شود که می‌توان آن را به پیامدهای انقلاب ۱۳۵۷، بی‌ثباتی‌های نهادی و سپس جنگ ایران و عراق نسبت داد؛ عواملی که موجب

¹ Structural Equation Model

² Goldberger

³ Fery & Weck - Hannemann

فشار بر بودجه دولت و افت شاخص‌های مالی شدند. از اواخر دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰، روند افزایشی آغاز می‌شود که با پایان جنگ، بازسازی اقتصادی و اجرای سیاست‌های تعدیل ساختاری همراه بود. در نیمه دوم دهه ۷۰ و اوایل دهه ۸۰، شاخص به اوج نسبی می‌رسد که هم‌زمان با افزایش درآمدهای نفتی و رشد اقتصادی ناشی از صادرات انرژی است. با این حال، از میانه دهه ۸۰ به بعد، نوسانات شدیدتر دیده می‌شود که اُفت در سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۸۹ ه.ش. را می‌توان به تحریم‌های بین‌المللی و کاهش دسترسی به منابع مالی خارجی نسبت داد. در دهه ۹۰، شاخص بار دیگر کاهش می‌یابد و به سطح پایین‌تری می‌رسد، که ناشی از تشدید تحریم‌ها، کاهش ارزش پول ملی و فشارهای تورمی است. در سال‌های پایانی (۱۳۹۸ به بعد)، جهش مقطعی دیده می‌شود که احتمالاً به افزایش نرخ ارز و تغییرات شدید در قیمت‌های جهانی و داخلی مرتبط است، اما پس از آن، دوباره به سطحی نزدیک به میانگین تاریخی بازمی‌گردد.

نمودار ۱: روند حرکتی توهم مالی در اقتصاد ایران (منبع: یافته‌های تحقیق).

Graph. 1: The trend of fiscal illusion in the Iranian economy (Source: research findings).

۴-۴. توصیف داده‌های پژوهش

در این پژوهش، به منظور بررسی نقش توهم مالی و ارتباط آن با رفاه اقتصادی، از داده‌های سالانه اقتصاد ایران طی دوره زمانی انقلاب تا سال ۱۴۰۲ استفاده شده است. برای تحلیل دقیق‌تر، کل دوره براساس برنامه‌های توسعه و شرایط اقتصادی به هفت زیردوره تقسیم شده است؛ متغیرهای اصلی پژوهش شامل: رفاه اقتصادی نرمال‌شده، شاخص توهم مالی، اندازه دولت، تورم، درآمد سرانه و رشد اقتصادی بوده که میانگین آن‌ها در زیردوره‌ها محاسبه و در جدول (۱) ارائه شده است.

رفاه اقتصادی: رفاه اقتصادی در زیردوره‌ها روندی صعودی و سپس نزولی داشته و طی زیردوره‌ها از ۳۶/۳ تا ۶۲٪ متغیر بوده است. پایین‌ترین سطح رفاه در دوره جنگ ثبت شده و بالاترین سطح در «برنامه پنجم» مشاهده می‌شود. اگرچه رفاه اسمی در برخی دوره‌ها مانند برنامه‌های پنجم و ششم افزایش یافته، ولی بخش مهمی از این افزایش ناشی از رشد اسمی درآمدها و پرداخت‌های حمایتی بوده و با کاهش قدرت خرید واقعی و نااطمینانی اقتصادی همراه بوده است.

شاخص توهّم مالی: این شاخص نشان‌دهنده خطای ادراکی جامعه نسبت به اندازه واقعی دولت و هزینه‌های عمومی است؛ در تمام زیردوره‌ها مقدار نسبتاً بالایی داشته و عمدتاً در بازه ۷۰ تا ۷۸٪ قرار گرفته است. دلایل اصلی بالا بودن این شاخص عبارتند از: ساختار نامتوازن و غیرشفاف بودجه عمومی؛ وابستگی گسترده به درآمدهای نفتی و عدم انعکاس آن در بودجه جاری؛ پوشش کسری بودجه از طریق استقراض، فروش دارایی و افزایش پایه پولی؛ و ضعف اطلاع‌رسانی و عدم آگاهی عمومی از هزینه‌های واقعی دولت است. بیشترین مقدار شاخص توهّم مالی در برنامه دوم و برنامه سوم مشاهده شده است که بیانگر تفاوت قابل‌ملاحظه میان وضعیت واقعی مالی دولت و برداشت جامعه از آن است.

اندازه دولت: اندازه دولت (نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی) در زیردوره‌ها بین ۱۷ تا ۳۱٪ در نوسان بوده است. بیشترین مقدار در دوره جنگ (حدود ۳۱٪) به دلیل افزایش هزینه‌های دفاعی و اقتصاد دولتی بوده است. کمترین مقدار در برنامه پنجم (میانگین ۱۷/۸٪) ثبت شده که ناشی از کاهش توان مالی دولت، محدودیت‌های بودجه‌ای، انباشت بدهی و ناترازی شدید منابع و مصارف عمومی بوده است. نوسانات اندازه دولت با شاخص توهّم مالی ارتباط معنادار دارد؛ کاهش اسمی اندازه دولت لزوماً به کاهش دخالت دولت در اقتصاد منجر نشده و همین موضوع موجب افزایش خطاهای ادراکی جامعه نسبت به نقش واقعی دولت شده است.

تورم: تورم یکی از پایدارترین ویژگی‌های اقتصاد ایران در دوره مطالعه بوده و میانگین آن حدود ۲۱ تا ۲۲٪ گزارش شده است. کمترین مقدار تورم در برنامه سوم (میانگین ۱۴/۱٪) و بیشترین مقدار در برنامه ششم (میانگین ۳۷/۵٪) مشاهده می‌شود. افزایش تورم در برنامه‌های چهارم، پنجم و ششم عمدتاً ناشی از رشد شدید نقدینگی، افزایش پایه پولی، نوسانات نرخ ارز، کسری بودجه ساختاری و کاهش دسترسی به منابع ارزی بوده است. نرخ تورم بالا تأثیر منفی قابل‌توجهی بر رفاه اقتصادی گذاشته و موجب کاهش قدرت خرید و ناپایداری درآمد حقیقی خانوارها شده است.

درآمد سرانه: میانگین درآمد سرانه در اغلب زیردوره‌ها روندی افزایشی داشته است و از حدود ۴۶/۲ میلیون ریال در دوره اول به ۶۰/۵ میلیون ریال در برنامه ششم رسیده است؛ با این حال، بخش قابل‌توجهی از این افزایش ناشی از رشد اسمی تولید و تورم بوده و لزوماً به افزایش واقعی قدرت خرید خانوارها منجر نشده است. افت شتاب رشد درآمد سرانه در برنامه پنجم، نتیجه رکود اقتصادی، کاهش درآمدهای ارزی ناشی از تحریم‌ها و کاهش توان سرمایه‌گذاری دولت و بخش خصوصی بوده است.

رشد اقتصادی: رشد اقتصادی طی زیردوره‌ها نوسانات قابل‌توجهی را تجربه کرده است. دوره انقلاب تا پایان جنگ با میانگین رشد ۳/۵۶-٪، پایین‌ترین عملکرد را نشان می‌دهد که ناشی از شرایط جنگ، کاهش تولید، محدودیت‌های ارزی و بی‌ثباتی‌های سیاسی بوده است. در مقابل، بهترین عملکرد مربوط به «برنامه سوم» با میانگین رشد ۵/۸۶٪ است که بازتاب‌دهنده ثبات نسبی اقتصادی، افزایش سرمایه‌گذاری، کنترل تورم و بهبود مدیریت ارزی است. کاهش محسوس رشد در برنامه پنجم (میانگین ۱/۶۳٪) عمدتاً به دلیل اعمال تحریم‌های گسترده بین‌المللی، کاهش صادرات نفت، افت تشکیل سرمایه ثابت و اجرای ناقص اصلاحات ساختاری نظیر هدفمندی یارانه‌ها رخ داده است. این نوسانات بیانگر آسیب‌پذیری شدید رشد اقتصادی ایران در برابر شوک‌های خارجی و تغییرات سیاست‌گذاری داخلی است.

جدول ۱: میانگین متغیرهای پژوهش در زیردوره‌ها

Tab. 1: Average of the research variables across sub-periods

زیر دوره	رفاه اقتصادی (نرمالایز، درصد)	توهّم مالی (درصد)	اندازه دولت (درصد)	تورم (درصد)	درآمد سرانه (میلیون ریال)	رشد اقتصادی (درصد)
----------	----------------------------------	----------------------	-----------------------	----------------	------------------------------	-----------------------

۳/۵۶	۴۶/۲	۱۸/۱	۳۱/۰	۷۰/۷	۳۶/۳	انقلاب تا پایان جنگ
۵/۴۳	۳۳/۵	۲۱/۶	۲۰/۵	۷۱/۷	۲۵/۵	برنامه اول (۱۳۷۳-۱۳۶۸)
۲/۸۴	۳۸/۸	۲۵/۶	۲۲/۳	۷۵/۷	۲۷/۰	برنامه دوم (۱۳۷۸-۱۳۷۴)
۵/۸۶	۴۷/۲	۱۴/۱	۲۱/۴	۷۸/۱	۴۳/۹	برنامه سوم (۱۳۸۳-۱۳۷۹)
۳/۹۰	۶۶/۱	۱۴/۹	۲۰/۳	۷۷/۲	۵۶/۹	برنامه چهارم (۱۳۸۹-۱۳۸۴)
۱/۶۳	۶۰/۳	۲۰/۵	۱۷/۸	۷۰/۸	۶۲/۶	برنامه پنجم (۱۳۹۵-۱۳۹۰)
۲/۴	۶۰/۵	۳۷/۵	۱۶/۲	۷۵/۰	۵۳/۵	برنامه ششم (۱۴۰۲-۱۳۹۶)
۱/۹	۵۰/۵	۲۱/۸	۲۲/۳	۷۳/۷	۴۳/۴	میانگین کل دوره

(منبع: محاسبات تحقیق).

۴. برآورد الگو و ارائه نتایج

پیش از برآورد الگو لازم است تا آزمون مانایی متغیرها انجام شود. برای این منظور از آزمون ریشه واحد «فیلیپس پرون» استفاده شده است. نتایج آزمون ریشه واحد (گزارش شده در جدول ۲) مؤید آن است که نخست، هیچ کدام از متغیرهای مورد بررسی انباشت از مرتبه دوم نیستند. دوم، یکی از متغیرها در سطح مانا و مابقی نیز با یکبار تفاضل گیری مانا می شوند. باتوجه به نتیجه حاصل از آزمون ریشه واحد می توان از رهیافت خودرگرسیون با وقفه های توزیعی غیرخطی در برآورد الگوهای پژوهش حاضر بهره جست.

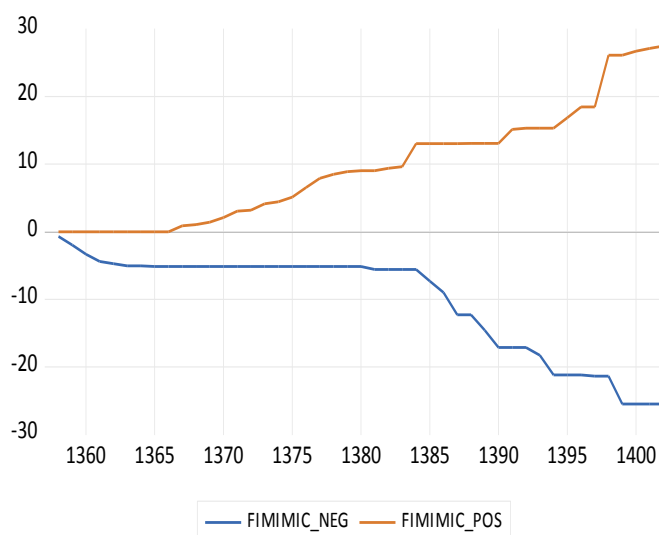
جدول ۲: نتایج آزمون های ریشه واحد

Tab. 2: Results of the unit root tests

فیلیپس-پرون		دیکی-فولر تعمیم یافته			
در تفاضل مرتبه اول	در سطح	در تفاضل مرتبه اول	در سطح		
آماره	سطح	آماره	سطح	آماره	سطح
آزمون	احتمال	آزمون	احتمال	آزمون	احتمال
۰/۰۰۰	-۵/۷۵	۰/۵۷۷	-۲/۰۲	۰/۶۳۱	-۱/۹۱
۰/۰۰۰	-۷/۶۰	۰/۶۷۹	-۱/۸۲	۰/۶۳۸	-۱/۹۰
۰/۰۰۰	-۷/۴۳	۰/۹۱۰	-۰/۳۴	۰/۸۹۹	-۰/۴۱
۰/۰۰۰	-۵/۶۵	۰/۹۵۸	-۰/۸۰	۰/۹۶۵	-۰/۷۲
۰/۰۰۱	-۴/۱۹	۰/۷۲۴	-۱/۷۲	۰/۸۳۹	-۱/۴۳
-	-	۰/۰۹۸	-۲/۶۱	۰/۰۱۶	-۳/۴۰
۰/۰۰۰	-۶/۴۳	۰/۳۲۳	-۱/۹۱	۰/۳۷۵	-۱/۸۰
-	-	۰/۰۰۰	-۵/۴۸	۰/۰۰۱	-۴/۶۱

(منبع: یافته های تحقیق).

در تحلیل اثر نامتقارن نخست توهّم مالی به دو سری $Fiscall^+$ و $Fiscall^-$ تجزیه شده است. این تجزیه به مانند معادله (۲) حاصل انباشت تغییرات مثبت و منفی توهّم مالی می‌باشد که طی یک فرآیند شرطی محاسبه شده است. حاصل این تجزیه در نمودار (۲) نمایش داده شده است.

نمودار ۲: تجزیه سری زمانی توهّم مالی (منبع: یافته‌های پژوهش).

Graph. 2: Time-series decomposition of fiscal illusion (Source: research findings).

به‌مانند رهیافت ARDL، در رهیافت NARDL نیز از معیار شوارتز-بیزین برای تعیین وقفه بهینه استفاده می‌شود. بر این مبنای و براساس کمینه وقفه معیار شوارتز-بیزین، وقفه بهینه در سه تعیین و نتایج برآورد الگو در کوتاه‌مدت در جدول ۳، گزارش شده است. مطابق با جدول (۳)، افزایش‌ها در توهّم مالی با اثری مستقیم و تعامل آن با اندازه دولت با اثری منفی بر رفاه اقتصادی همراه است. بر این اساس در کوتاه‌مدت افزایش در اندازه دولت، از اندازه اثرگذاری مثبت افزایش‌ها در توهّم مالی بر رفاه اقتصادی می‌کاهد. مشابه با افزایش‌ها، کاهش‌ها در توهّم مالی با اثری مستقیم و تعامل آن با اندازه دولت با اثری منفی بر رفاه اقتصادی همراه است و بر این مبنای افزایش اندازه دولت، منجر به کاهش اندازه اثرگذاری مستقیم کاهش‌ها در توهّم مالی بر رفاه اقتصادی می‌شود. تفسیر دقیق‌تر از اثرگذاری افزایش‌ها و کاهش‌ها در توهّم مالی بر رفاه اقتصادی باتوجه به میانگین اندازه اقتصاد دولت در بلندمدت انجام شده است. براساس نتایج آزمون والد، تورم مطابق با انتظار با اثری منفی بر رفاه همراه است و در کوتاه‌مدت با ضریب منفی ۰/۰۰۸۸ رفاه اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. درآمد سرانه و رشد اقتصادی نیز مطابق با انتظار در کوتاه‌مدت با اثر مثبت بر رفاه اقتصادی همراه بوده و به ترتیب با ضرایب ۰/۰۰۱۱ و ۰/۰۰۵۰ بر رفاه اقتصادی اثرگذارند. ضریب برآورد متغیر مجازی^۱ ($Dum96402$) نیز که بیانگر آثار تحریم‌ها شدید پس‌اقدام در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۲ ه.ش. بر رفاه اقتصادی می‌باشد، منفی است. طی این سال‌ها به دلیل گسترش تحریم‌های جهانی نسبت سال‌ها قبل آن، سطح رفاه اقتصادی به میزان ۲۴٪ کاهش یافته است. ضریب جمله تصحیح خطا منفی و معنادار است. اندازه ضریب برآوردی بیانگر آن است که ۳۷٪ از انحرافات رفاه اقتصادی در هر دوره توسط متغیرهای الگو تصحیح می‌گردد. کوچک‌تر از واحد بودن قدرمطلق ضریب برآوردی حاکی از ثبات و همگرایی

^۱ در برآورد الگوی‌های مطالعه حاضر، متغیر مجازی ($DUM96402$) در سال‌های ۱۳۹۶-۱۴۰۲ با عدد یک و در سایر سال‌ها با عدد صفر کدگذاری شده است.

به‌سوی تعادل و تأییدی بوجود رابطه بلندمدت است و می‌توان ضرایب برآوردی در بلندمدت را غیرکاذب دانست و تفسیر نمود. مطابق با جدول (۳) نتایج بلندمدت تأییدی بر نتایج کوتاه‌مدت است. در بلندمدت ضرایب برآوردی افزایش‌ها در توهیم مالی و اثر تعاملی آن با اندازه دولت به‌ترتیب مستقیم و منفی است. این نتیجه تأییدی بر نقش کاهنده اندازه دولت بر میزان اثرگذاری افزایش‌ها در توهیم مالی بر رفاه اقتصادی در بلندمدت است. باتوجه به مقدار میانگین اندازه دولت در دوره پژوهش (۲۲/۳٪)، میزان دقیق اثرگذاری افزایش‌ها در توهیم مالی بر رفاه اقتصادی را به‌صورت زیر محاسبه نمود:

$$\frac{\partial EWB}{\partial Fiscal^+} = 0.112 - 0.0026 * GS = 0.112 - 0.0026 * 22.3 = 0.054$$

ضریب محاسباتی ۰/۰۵۴ نشان می‌دهد که باتوجه به میانگین اندازه دولت، افزایش‌ها در توهیم مالی با اثری مستقیم بر رفاه اقتصادی همراه است. بر این‌اساس افزایشی یک درصدی در توهیم مالی منجر به افزایش ۵/۴ درصدی در رفاه اقتصادی می‌شود؛ بر این‌مبنا، می‌توان اظهارداشت که شوک‌های مثبت توهیم مالی بر رفاه اقتصادی با اثری مطلوب همراه است و افزایش اندازه دولت این وضعیت مطلوب را تقلیل می‌دهد. مشابه با افزایش‌ها در توهیم مالی، ضرایب برآوردی کاهش‌ها در توهیم مالی و اثر تعاملی آن با اندازه دولت به‌ترتیب مستقیم و منفی است. این نتیجه نیز نخست نقش کاهنده اندازه دولت بر میزان اثرگذاری کاهش‌ها در توهیم مالی بر رفاه اقتصادی را در بلندمدت تأیید می‌کند. دوم، محاسبه و تفسیر دقیق از اثرگذاری کاهش‌ها در توهیم مالی بر رفاه اقتصادی باتوجه به مقدار میانگین اندازه دولت به‌شرح زیر است:

$$\frac{\partial EWB}{\partial Fiscal^-} = 0.093 - 0.005 * GS = 0.093 - 0.0041 * 22.3 = 0.017$$

باتوجه به میانگین اندازه دولت، ضریب محاسباتی ۰/۰۱۷ حاکی از آن است که کاهش‌ها در توهیم مالی به‌طور مستقیم بر رفاه اقتصادی اثرگذار است. بر این‌مبنا با یک درصد کاهش در توهیم مالی، رفاه اقتصادی به میزان ۱/۷٪ افزایش می‌یابد. بر این‌اساس می‌توان اظهارداشت که شوک‌های منفی توهیم مالی بر رفاه اقتصادی با اثری نامطلوب همراه است و افزایش اندازه دولت، میزان این اثرگذاری نامطلوب را کاهش می‌دهد.

در جمع‌بندی تفسیر دو ضریب مذکور می‌توان بیان داشت که نخست، افزایش اندازه دولت، اثرگذاری مطلوب شوک‌های مثبت توهیم مالی و اثرگذاری نامطلوب شوک‌های منفی توهیم مالی بر رفاه اقتصادی را تقلیل می‌دهد. بر این‌مبنا افزایش اندازه دولت را می‌توان هنگام افزایش‌ها در توهیم مالی پدیده‌ای منفی و به‌هنگام کاهش‌ها در توهیم مالی پدیده‌ای مثبت دانست. دوم آن که از حیث اندازه، اثرپذیری مطلوب رفاه اقتصادی از شوک‌های مثبت توهیم مالی بیش از سه برابر اثرپذیری نامطلوب رفاه اقتصادی از شوک‌های منفی توهیم مالی است؛ در نتیجه، می‌توان استنتاج نمود که توهیم مالی بر رفاه اقتصادی با اثری نامتقارن همراه است؛ به‌نحوی که میزان اثرگذاری آن بر رفاه اقتصادی به‌هنگام شوک‌ها مثبت به‌مراتب بیش از اثرگذاری آن به‌هنگام شوک‌های منفی است. براساس مبانی نظری می‌توان ادعان داشت که توهیم مالی قادر است رفاه اقتصادی را افزایش دهد؛ زیرا موجب افزایش تقاضای مصرف و رفتارهای اقتصادی مثبت می‌شود. توهیم مالی وقتی افراد به‌صورت اشتباه ارزش واقعی دارایی‌ها یا درآمد خود را بیش از حد برآورد می‌کنند، باعث افزایش مصرف و سرمایه‌گذاری می‌شود و بدین‌ترتیب، رفاه اقتصادی را بهبود می‌بخشد (بلی^۱، ۱۹۹۹؛ فیشر^۲، ۱۹۲۸؛ بزازان و همکاران، ۱۳۹۷). هم‌زمان، اندازه دولت نقش تعدیل‌کننده ایفا می‌کند که رابطه بین توهیم مالی و رفاه را تنظیم می‌نماید. افزایش اندازه دولت می‌تواند از طریق سیاست‌های مالی و نظارتی، اثر مثبت توهیم مالی را محدود کرده و نوسانات رفاه ناشی از این توهیم را کاهش دهد. به‌بیان دیگر، دولت بزرگ‌تر مانند یک تثبیت‌کننده عمل می‌کند که شدت تغییرات توهیم مالی بر رفاه اقتصادی را تعدیل می‌کند و از نوسانات شدید رفاه جلوگیری می‌کند؛ به‌عبارتی دیگر، دولت بزرگ‌تر می‌تواند با اعمال سیاست‌های بودجه‌ای

¹ Bewley

² Fisher

و مالیاتی، اثرات نوسانات رفتاری ناشی از توهم مالی را تعدیل کند و باعث پایداری بیشتر رفاه شود؛ بنابراین، اندازه دولت یک متغیر کلیدی است که می‌تواند تعادل میان بهره‌برداری از اثرات مثبت شوک‌های مثبت توهم مالی و کنترل آثار منفی شوک‌های منفی ناشی از آن را برقرار سازد (کاناووتر و همکاران^۱، ۲۰۲۵؛ آفونسو و فورچی^۲، ۲۰۱۰؛ آندرس و همکاران^۳، ۲۰۰۸).

نوع اثرگذاری تورم، درآمد سرانه و رشد اقتصادی مشابه با کوتاه‌مدت است. اندازه ضریب برآوردی تورم حاکی از آن است که افزایشی یک درصدی در تورم، با کاهش ۲/۴٪ در رفاه اقتصادی همراه است. اثر منفی تورم بر رفاه مبتنی بر مبانی نظری عمدتاً از طریق کاهش قدرت خرید واقعی درآمدها و دارایی‌های نقدی افراد، افزایش عدم اطمینان اقتصادی و توزیع ناعادلانه درآمد است. تورم باعث کاهش درآمد واقعی اقشار کم‌درآمد و حقوق‌بگیران می‌شود و شکاف طبقاتی را افزایش می‌دهد، چراکه ثروتمندان معمولاً دارایی‌هایی دارند که ارزش ریالی آن‌ها در تورم حفظ یا رشد می‌کند، ولی فقرا با کاهش توان خرید و دسترسی کمتر به کالاهای اساسی مواجه می‌شوند. همچنین، تورم موجب نوسانات قیمتی نسبی می‌شود که تصمیم‌گیری‌های مصرفی و سرمایه‌گذاری خانوارها و شرکت‌ها را مختل و رفاه کل جامعه را کاهش می‌دهد (حسن‌پور و کلائی و همکاران، ۱۴۰۳؛ سولوگان و همکاران^۴، ۲۰۲۲؛ بوباسو و همکاران^۵، ۲۰۲۳).

افزایش یک میلیون ریالی در درآمد سرانه، رفاه اقتصادی را به میزان ۰/۳٪ افزایش می‌دهد. بدیهی است درآمد سرانه بالاتر امکان افزایش مصرف، بهبود دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی و رفاهی را فراهم می‌کند که همه این‌ها کیفیت زندگی و رضایت افراد را ارتقاء می‌دهد (چمبرلین^۶، ۲۰۱۱؛ ایتکن^۷، ۲۰۱۹؛ اسلسنیک^۸، ۲۰۲۰). رشد اقتصادی نیز با افزایشی یک درصدی، منجر به افزایش ۱/۴٪ در رفاه اقتصادی می‌شود. براساس مبانی نظری، رشد اقتصادی به‌واسطه افزایش تولید، بهره‌وری و درآمد سرانه، منابع بیشتری را در اختیار جامعه قرار می‌دهد که این امر موجب ارتقاء سطح رفاه می‌شود. رشد اقتصادی معمولاً با بهبود سطح دسترسی به کالاها و خدمات، افزایش مصرف، ارتقای زیرساخت‌های آموزشی و بهداشتی و همچنین افزایش فرصت‌های شغلی همراه است؛ همچنین براساس تئوری‌های توسعه، رشد اقتصادی موتور محرک بهبود شاخص‌های رفاهی و ارتقاء کیفیت زندگی محسوب می‌شود (تریدیکو و پاترنسی ملونی^۹، ۲۰۱۸؛ دینگ^{۱۰}، ۲۰۱۲؛ ایزاک^{۱۱}، ۲۰۱۱).

جدول ۳: نتایج برآورد الگوی پژوهش

Tab. 3: Estimation results of the research model

سطح احتمال	آماره t	انحراف معیار	ضریب	متغیرها	توانمندی
۰/۰۰۰	۱۱۱/۸	۰/۰۰۵۶۳	۰/۶۳	$LnIEWB_{-1}$	
۰/۰۰۰	۹/۳۸	۰/۰۰۴۴۳	۰/۰۴۲	$Fiscall^{+}$	
۰/۰۰۰	-۷/۰۲	۰/۰۰۰۱۴	-۰/۰۰۱۰	$Fiscall^{+} * GS$	

¹ Kunawotor et al.² Afonso & Furceri³ Andrés et al.⁴ Sologon et al.⁵ Bobasu et al.⁶ Chamberlin⁷ Aitken⁸ Slesnick⁹ Tridico & Paternesi Meloni¹⁰ Ding¹¹ Izák

	$Fiscall^-$	۰/۰۳۴	۰/۰۰۹۴	۳/۶۴	۰/۰۰۱
	$Fiscall^- * GS$	-۰/۰۰۲۰	۰/۰۰۰۳۹	-۵/۰۳	۰/۰۰۰
	Inf	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۴۴	۱/۲۰	۰/۳۳۸
	Inf_{-1}	۰/۰۰۶۴	۰/۰۰۰۴۹	-۱۳/۲	۰/۰۰۰
	Inf_{-2}	۰/۰۰۳۰	۰/۰۰۰۳۳	۹/۱۵	۰/۰۰۰
	Inf_{-3}	-۰/۰۰۵۹	۰/۰۰۰۴۱	-۱۴/۶	۰/۰۰۰
	IPC	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۰۴۵	۲/۵۴	۰/۰۱۶
	EG	۰/۰۰۵۰	۰/۰۰۰۵۲	۹/۷۵	۰/۰۰۰
	$Dum96402$	-۰/۲۳۷	۰/۰۰۱۹۱	-۱۲۴/۴	۰/۰۰۰
	C	1/252	0/065	19/22	0/000
جمله تصحیح خطا		-۰/۳۷	۰/۰۶۱۲	-۶/۰۵	۰/۰۰۰
بلندمدت	$Fiscall^+$	۰/۱۱۲	۰/۰۱۴	۸/۲۱	۰/۰۰۰
	$Fiscall^+ * GS$	-۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۰۴	-۶/۳۵	۰/۰۰۰
	$Fiscall^-$	۰/۰۹۳	۰/۰۲۷	۳/۴۵	۰/۰۰۲
	$Fiscall^- * GS$	-۰/۰۰۳۴	۰/۰۰۱	-۳/۴۲	۰/۰۰۲
	Inf	-۰/۰۲۴	۰/۰۰۲	-۱۰/۰۸	۰/۰۰۰
	IPC	۰/۰۰۳	۰/۰۰۱	۲/۴۵	۰/۰۲۱
	EG	۰/۰۱۴	۰/۰۰۲	۸/۴۹	۰/۰۰۰
	C	3/382	0/124	27/15	0/000
آزمون والد					
سطح احتمال		آماره F	متغیر		
۰/۰۰۰		۷۶/۴	برآیند اثرات تورم		
۰/۰۰۸۸					

(منبع: یافته‌های تحقیق).

مطابق با جدول (۴) در این برآورد نیز نتایج آزمون‌های تشخیصی نشان می‌دهد فروض کلاسیکی عدم خودهمبستگی، واریانس همسانی و نرمالیتی برقرار است. همچنین آزمون رمزی نشان می‌دهد که الگوی پژوهش اشکال تصریح ندارد. مقدار آماره در آزمون کرانه‌ها (۴/۲۱) از کرانه یک و دو در سطح خطای ۱۰٪ بزرگ‌تر است و از این‌رو فرضیه عدم وجود رابطه بلندمدت میان متغیرها در برآورد دوم از الگوی پژوهش پذیرفته نمی‌شود.

جدول ۴: آزمون‌های تشخیصی در برآورد الگوی پژوهش

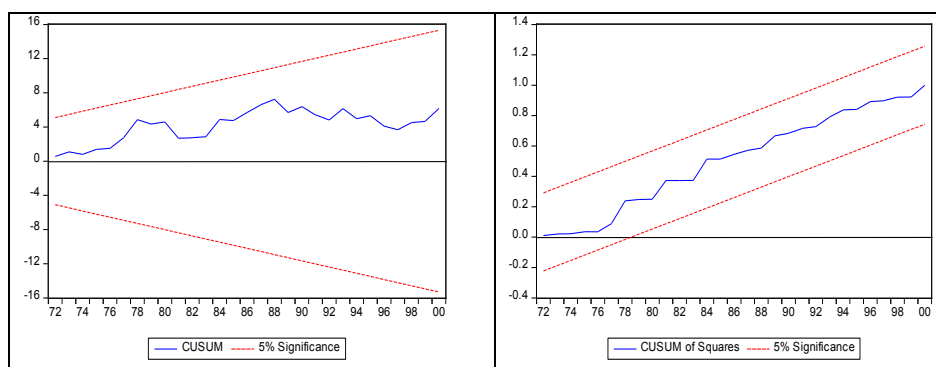
Tab. 4: Diagnostic tests for the estimation of the research model

آزمون‌های تشخیصی		
خودهمبستگی سریالی	مقدار آماره	۰/۷۴
	سطح احتمال	۰/۶۹۱
ناهمسانی واریانس	مقدار آماره	۴/۹۳
	سطح احتمال	۰/۹۶۰
نرمالیتی	مقدار آماره	۰/۰۰۲
	سطح احتمال	۰/۹۶۷
رمزی ریست	مقدار آماره	۱/۶۴
	سطح احتمال	۰/۲۲۶
آزمون کرانه‌ها		
سطح خطا (درصد)	کرانه یک	کرانه دو
۱	۳/۳۸	۴/۸۳
۵	۲/۵۰	۳/۷۲
		۴/۲۱

۱۰	۲/۱۳	۳/۲۲	
----	------	------	--

(منبع: یافته‌های تحقیق)

پس از برآورد مدل رگرسیونی و انجام آزمون‌ها تشخیصی، نوبت ارائه آزمون‌های ثبات ساختاری است. در این راستا، از آزمون‌های ثبات ساختاری پسماند تجمعی^۱ و مجذور پسماند تجمعی^۲ که منعکس‌کننده ثبات در ضرایب برآوردی در طول دوره مورد بررسی می‌باشد، استفاده شده است. اگر نمودار پسماند تجمعی و یا نمودار مجذور پسماند تجمعی، بین دو خط مقطع مستقیم قرار گیرد، فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود شکست ساختاری را نمی‌توان رد نمود. در غیر این صورت، فرضیه رقیب مبنی بر وجود شکست ساختاری پذیرفته می‌شود. شایان ذکر است که این فاصله در سطح اطمینان ۹۵٪ و توسط براون و دوربین و اوانس تعیین شده است (تشکینی، ۲۰۰۵). نتایج آزمون‌های مذکور در نمودار (۳) منعکس شده است. براساس نمودار (۳) می‌توان اظهارداشت که ضرایب برآوردی الگوی پژوهش در دوره مورد بررسی دارای ثبات ساختاری بوده و وجود شکست ساختاری تأیید نمی‌شود.

نمودار ۳: آزمون ثبات ساختاری پسماند تجمعی و مجذور پسماند تجمعی (منبع: محاسبات تحقیق).

Graph. 3: Structural stability test — CUSUM and CUSUMQ (Source: research calculations).

۵. نتیجه‌گیری

موضوع پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل اثر توهّم مالی بر رفاه اقتصادی ایران در پرتو اندازه دولت اختصاص دارد؛ بدین منظور، ابتدا رفاه اقتصادی و توهّم مالی به ترتیب با استفاده از شاخص ترکیبی مبتنی بر چهار بُعد و روش شاخص چندگانه - علل چندگانه در دوره زمانی ۱۳۵۷-۱۴۰۲ ه.ش. محاسبه و برآورد ضرایب با رهیافت خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی غیرخطی انجام شد. نتایج حاصل از توصیف داده‌ها مؤید آن است که اقتصاد ایران طی زیردوره‌های مختلف با نوسانات شدید در رشد اقتصادی، تورم، اندازه دولت و رفاه اقتصادی روبه‌رو بوده است. شاخص توهّم مالی در اغلب دوره‌ها مقدار بالایی داشته که می‌تواند بخشی از تغییرات رفاه را توضیح دهد. افزایش درآمد سرانه در دوره‌های موفق اقتصادی (نظیر برنامه سوم و چهارم) در کنار کاهش نسبی تورم باعث افزایش رفاه شده، ولی در دوره‌هایی که تورم جهشی داشته (خصوصاً برنامه پنجم و ششم)، رفاه اقتصادی تحت تأثیر منفی قرار گرفته است. نتایج حاصل از برآورد الگو پژوهش در بلندمدت حاکی از آن است که نخست آن که افزایش اندازه دولت موجب کاهش تأثیر مثبت شوک‌های مثبت توهّم مالی و کاهش تأثیر منفی شوک‌های منفی توهّم مالی بر رفاه اقتصادی می‌شود؛ به عبارت دیگر، اندازه دولت نقش تعدیل‌کننده در رابطه میان توهّم مالی و رفاه اقتصادی دارد. بر این اساس، افزایش اندازه دولت در هنگام افزایش‌ها در توهّم مالی به عنوان یک عامل منفی و در

¹ Cumulative Sum of Residuals (CUSUM)² Cumulative Sum of Squared Residuals (CUSUMQ)

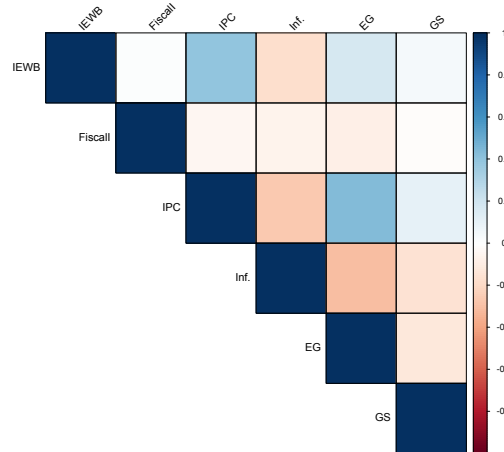
هنگام کاهش‌ها در توهیم مالی به‌عنوان یک عامل مثبت تلقی می‌شود. دوم این‌که، از منظر میزان اثرگذاری، پاسخ مثبت رفاه اقتصادی به شوک‌های مثبت توهیم مالی بیش از سه برابر پاسخ منفی رفاه اقتصادی به شوک‌های منفی آن است؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که توهیم مالی بر رفاه اقتصادی دارای تأثیر نامتقارن است؛ به‌گونه‌ای که اثر آن در شرایط شوک‌های مثبت به‌مراتب قدرتمندتر از اثرش در شرایط شوک‌های منفی است.

افزایش اندازه دولت باعث کاهش حساسیت رفاه نسبت به شوک‌های مثبت توهیم مالی می‌شود، چراکه دولت بزرگ‌تر معمولاً منابع و سازوکارهای بیشتری برای تعدیل اثرات ناشی از باورهای نادرست مالی در اختیار دارد. این امر می‌تواند به کاهش اثرات مطلوب شوک‌های مثبت توهیم مالی بر رفاه منجر شود. در مقابل، افزایش اندازه دولت موجب کاهش اثرات نامطلوب شوک‌های منفی توهیم مالی نیز می‌گردد، که نشان‌دهنده نقش محافظتی اندازه دولت در برابر افت رفاه ناشی از کاهش‌های ناگهانی در توهیم مالی است؛ بنابراین، اندازه دولت به‌عنوان یک متغیر میانجی، شدت و جهت تأثیر توهیم مالی بر رفاه اقتصادی را به‌طور معناداری تعدیل می‌کند.

ازسوی دیگر، می‌توان ادعا داشت که نامتقارن بودن اثر توهیم مالی بر رفاه اقتصادی با نظریه‌های اقتصاد رفتاری هم‌راستا است که خاطر نشان می‌کند خطاهای شناختی مانند توهیم مالی، زمانی که باعث افزایش موقتی مصرف و اعتماد به نفس اقتصادی می‌شوند، اثرات روانی و اقتصادی قوی‌تری دارند نسبت به زمانی که باعث کاهش آن‌ها می‌شوند. این نامتقارن بودن، به‌ویژه در شرایط بازتوزیع و سیاست‌گذاری‌های مالی اهمیت می‌یابد و نشان می‌دهد که تحرکات مثبت در توهیم مالی می‌توانند رفاه اقتصادی جامعه را به‌طور قابل‌توجهی افزایش دهند، اما پیامدهای منفی کاهش توهیم مالی، هرچند وجود دارد، از شدت و گستردگی کمتری برخوردار است. این یافته‌ها ضرورت توجه به اثرات نامتعادل توهیم مالی در طراحی سیاست‌های اقتصادی و مدیریت اندازه دولت را برجسته می‌سازد.

درمیان متغیرهای کنترلی پژوهش درآمد سرانه و رشد اقتصادی با اثری مثبت و تورم با اثری منفی بر رفاه اقتصادی همراه است. یافته دیگر آن که طی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۶ ه.ش. سطح رفاه اقتصادی به‌طور معناداری کاهش یافته است. با توجه به نتایج حاصله پیشنهاد می‌شود؛ نخست، از آنجا که افزایش اندازه دولت تأثیر مثبت شوک‌های مثبت توهیم مالی را کاهش می‌دهد و این شوک‌ها می‌توانند باعث رفاه کاذب و رفتارهای مخرب مثل کسری بودجه شوند، لازم است سیاست‌گذاران به بهینه‌سازی اندازه دولت توجه ویژه داشته باشند. اندازه دولت نباید بیش از حد گسترش یابد که سبب کاهش اثرات مثبت واقعی ناپایدار و کاهش بهره‌وری منابع شود، بلکه باید در حدی متعادل باشد که توانایی تنظیم و تعدیل اثرات شوک‌های مالی در اقتصاد را بالا ببرد. بر این اساس، سیاست‌هایی که منجر به افزایش کارایی بخش دولتی، کاهش هزینه‌های اضافی و بهبود تخصیص منابع در دولت می‌شوند، می‌توانند نقش مهمی در جلوگیری از آثار نامطلوب توهیم مالی ایفا کنند. دوم آن‌که، با توجه به اثر مثبت درآمد سرانه و رشد اقتصادی بر رفاه و اثر منفی تورم، سیاست‌های کلان اقتصادی باید به‌سمت افزایش پایدار درآمدهای واقعی مردم و بهبود رشد اقتصادی هدایت شود؛ از این‌رو، کنترل تورم به‌عنوان یکی از اولویت‌های اصلی سیاست‌گذاری باید دنبال شود تا اثرات منفی تورم بر رفاه کاهش یابد و زمینه برای تحقق رفاه اقتصادی فراهم شود. درنهایت، در چارچوب سیاست‌های مالی و اقتصادی، توجه به نامتقارن بودن اثرات توهیم مالی بر رفاه ضروری است؛ به‌گونه‌ای که سیاست‌های تنظیمی باید ظرفیت مدیریت شوک‌های مثبت با اثرات گسترده‌تر را داشته باشند و هم‌زمان کاهش تأثیرات منفی شوک‌های کاهشی را فراهم آورند. این رویکرد چندجانبه می‌تواند زمینه‌ساز بهبود رفاه پایدار در اقتصاد باشد.

پیوست

نمودار ۴: هیت‌مپ همبستگی متغیرهای پژوهش

Graph. 4: Correlation heatmap of the research variables

سیاسگزاری

در پایان نویسندگان برخود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

هر سه نویسنده در مراحل مختلف نوشتار پژوهش مشارکت داشته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

کتابنامه

- اشرفی، یکتا؛ عادلی، محمدحسین؛ سلیمی‌فر، مصطفی و توکلیان، حسین، (۱۳۹۷). بررسی اثر مخارج دولت بر رفاه در ایران: کاربرد الگوهای تعادل عمومی پویای تصادفی. *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۱۵(۲۶): ۸۲-۱۳۳. <https://qjerp.ir/article-1-1940-fa.html>
- احمدوند، نرگس؛ علیزاده، محمد؛ فطرس، محمدحسن؛ و دلفان، محبوبه، (۱۴۰۱). تأثیر مخارج اقتصادی دولت در طی دوره‌های رکود و رونق بر رفاه اجتماعی ایران (رهیافت NARDL). *تحقیقات اقتصادی*، ۱(۵۷): ۲۳-۱. <https://doi.org/10.22059/jte.2022.329351.1008526>
- بزازان، فاطمه؛ زارع جوقنایی، سحر؛ و مریدیان پیردوستی، علی، (۱۳۹۸). بررسی علل و آثار توهم مالی در ایران طی سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۹۳. *پژوهشنامه اقتصاد کلان*، ۲۷(۱۴): ۸۹-۱۲۰. <https://doi.org/10.22080/iejm.2019.14174.1595>
- جیحون تبار، فوزیه، (۱۳۹۷). بررسی توهم مالی پیچیدگی ساختار درآمد دولت در اقتصاد ایران. *سیاست‌گذاری اقتصادی*، ۲۰(۱۰): ۱۶۳-۱۸۹. <https://doi.org/10.29252/epj.2018.1250>

- راغفر، حسین؛ موسوی، میرحسین؛ افروز کلاردهی، الهه؛ و فولادی، معصومه، (۱۳۹۵). اثر سیاست‌های مالیاتی بر رفاه مصرف‌کننده در قالب الگوی تعادل عمومی نسل‌های همپوش. *پژوهشنامه مالیات*، ۲۴ (۳۱): ۵۸-۳۱. <http://taxjournal.ir/article-1-980-fa.html>
- زروکی، شهریار؛ نصرنژاد نشلی، سحر؛ نوروزی، میترا و خوشه‌گل گروسی، معصومه، (۱۴۰۲). تحلیل اثر ناترازی بودجه دولت بر رفاه اقتصادی در ایران. *مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۴۸ (۱۲): ۷۳-۱۰۵. <https://doi.org/10.22084/aes.2023.28078.3607>
- زروکی، شهریار؛ و ازوجی، حسنا، (۱۳۹۶). تبیین توهیم مالی در اقتصاد ایران با تأکید بر شاخص‌های پنج‌گانه و رهیافت NARDL. *برنامه‌ریزی و بودجه*، ۴ (۲۲): ۳۵-۸۰. <http://eprj.ir/article-1-1632-fa.html>
- سلیمی‌فر، مصطفی؛ داودی، آزاده؛ و عربی، ادیب، (۱۳۹۴). بررسی تأثیر ترکیبی بودجه دولت بر شاخص‌های رفاه در ایران. *راهبرد اقتصادی*، ۱۲ (۳): ۱۵۳-۱۸۰.
- صیادزاده، علی؛ فرجام‌نیا، ایمان؛ حجاریان، عقیقه؛ و طاهری، بهمن. (۱۳۹۲). اثر کسری بودجه بر امنیت اقتصادی در ایران. *مطالعات راهبردی*، ۶۰ (۱۶): ۹۱-۱۳۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17350727.1392.16.60.4.8>
- فتحی، علیرضا؛ زندی، فاطمه؛ صفوی، بیژن و ربیعی، مهناز (۱۴۰۳). آثار شوک کسری بودجه و بدهی بخش عمومی و روش‌های تأمین مالی دولت بر مولفه‌های مصرف و ثروت شاخص رفاه اقتصادی، *اقتصاد محاسباتی*، ۴ (۳): ۲۱-۱. <https://doi.org/%2010.30495/ECOMAG.1403.1126344>
- گیلک حکیم‌آبادی، محمدتقی؛ زروکی، شهریار؛ و ازوجی، حسنا، (۱۳۹۸). تحلیل توهیم مالی و سیاست بودجه‌ای در منتخبی از کشورهای در حال توسعه با روش داده‌های تابلویی پویا. *نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، ۱ (۶): ۵۰-۲۱.
- گیلک حکیم‌آبادی، محمدتقی؛ زروکی، شهریار؛ و ازوجی، حسنا. (۱۳۹۸). تحلیل عوامل مؤثر بر کسری بودجه در منتخبی از کشورهای در حال توسعه با تأکید بر نقش توهیم مالی. *اقتصاد کاربردی*، ۲۸ (۹): ۱۵-۲۷. <https://dori.net/dor/20.1001.1.22516212.1398.9.0.8.0>
- مداح، مجید؛ جیحون‌تبار، فوزیه؛ و رضاپور، زهره، (۱۳۹۳). توهیم مالی و تقاضا برای مخارج دولت در اقتصاد ایران. *تحقیقات اقتصادی*، ۴ (۴۹): ۷۲۹-۷۵۰. <https://doi.org/10.22059/jte.2014.53179.750-729>
- مداح، مجید؛ و فراحتی، محبوبه، (۱۳۹۴). تحلیل تجربی توهیم مالی در ایران با تأکید بر نقش مالیات‌های غیرمستقیم. *پژوهشنامه مالیات*، ۲۹ (۲۴): ۶۷-۹۷. <http://taxjournal.ir/article-1-817-fa.html>
- معبودی، رضا، (۱۴۰۳). تأثیر بدهی عمومی بر رفاه اقتصادی در ایران: رویکرد رگرسیون آستانه‌ای. *اقتصاد مالی*، ۶۹ (۱۸): ۳۰۹-۳۲۶.
- موسوی جهرمی، یگانه؛ و زائر، آیت، (۱۳۸۷). بررسی اثر کسری بودجه دولت بر مصرف و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران. *پژوهش‌های رشد و توسعه پایدار (پژوهش‌های اقتصادی)*، ۸ (۳): ۱-۱۹. <http://ecor.modares.ac.ir/article-18-9739-en.html>

References

- Afonso, A. & Furceri, D., (2010). Government size, composition, volatility and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 26(4): 517-532. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2010.02.002>
- Ahmadvand, N., Alizadeh, M., Fotros, M. H. & Delfan, M., (2022). The Impact of Government Economic Expenditures During Recession and Boom Periods on Iran's Social Welfare (NARDL Approach). *Journal of Economic Research (Tahghighat- E-Eghtesadi)*, 57(1): 1-23. <https://doi.org/10.22059/jte.2022.329351.1008526> (in Persian)

- Aitken, A., (2019). Measuring welfare beyond GDP. *National Institute Economic Review*, 249: R3-R16. <https://doi.org/10.1177/002795011924900110>
- Alesina, A., (1999). Budget Deficits and Budget Institutions. National Bureau of Economic Research.
- Anderson, T., (2019). International conflict and public sector size and structure: A rationale for debt limits, *European Journal of Political Economy*, 57(c): 70-88. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2018.07.005>
- Andrés, J., Doménech, R. & Fatás, A., (2008). The stabilizing role of government size. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 32(2): 571-593. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2007.02.006>
- Bazazan, F., Zare Joneghani, S. & Safari, S., (2018). Investigating the Relationship between Fiscal Illusion and Economic Growth in Iran During 1978-2014. *Economic Growth and Development Research*, 8(32): 94-79.
- Bewley, T. F., (1999). *Why wages don't fall during a recession*. Harvard university press. <https://doi.org/10.4159/9780674020900>
- Bobasu, A., Di Nino, V. & Osbat, C., (2023). The impact of the recent inflation surge across households. *Economic Bulletin Articles*, 3.
- Chamberlin, G., (2011). Gross domestic product, real income and economic welfare. *Economic & Labour Market Review*, 5(5): 5-25. <https://doi.org/10.1057/elmr.2011.51>
- Congdon, W., (2009). *Behavioral Economics and Tax Policy*. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.17310/ntj.2009.3.01>
- Cuccia, A. D., (2001). A Closer Look at the Relation Between Tax Complexity and Tax Compliance. *Journal of Accounting and Public Policy*. [https://doi.org/10.1016/S0167-4870\(01\)00025-3](https://doi.org/10.1016/S0167-4870(01)00025-3)
- Cullis, J. G. & Jones, P. R. (1987). Fiscal illusion and "excessive" budgets: Some indirect evidence. *Public Finance Quarterly*, 15(2), 219-228. <https://doi.org/10.1177/109114218701500206>
- Dell'Anno, R., (2022). Measuring and estimating fiscal illusion: A review of the MIMIC approach. *Economic Modelling*, 108: 105755. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2022.105755>
- Dell'Anno, R. & Mourao, P., (2012). Fiscal illusion around the world: An analysis using the structural equation approach. *Public Finance Review*, 40(5): 581-610. <https://doi.org/10.1177/1091142111425226>
- Ding, H., (2012). Economic growth and welfare state: a debate of econometrics.
- Fasiani, M., (1951). *Principii di scienza delle finanze*. (No Title). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2096947>
- Fathi, A., Zandi, F., Safavi, B. & Rabiei, M., (2023). The Effects of Shock of Budget Deficit and Public Sector Debt and Government Financing Methods on Consumption and Wealth Components of Economic Welfare Index. (in Persian)
- Fisher, I., (1928). *The Money Illusion*. New York: Adelphi Company.
- Fisher, I., (1928). *The money illusion*. Longmans, Green.
- Gilak Hakimabadi, M., Zaroki, S. & Ezoji, H., (2019). The Analysis of Fiscal Illusion and Budgetary Policy in Selected Developing Countries Using Dynamic Panel Data. *Applied Theories of Economics*, 6(1): 21-50. (in Persian)

- Hasanpour Varkolaie, M., Abdi Seyyedkolee, M. & Zaroki, S., (2025). Analysis of the Role of Prosperity and Recession on Welfare in Iran: Compared to Oil and Non - Oil Production. *The Journal of Economic Policy*, 16(32): 173-207. <https://doi.org/10.22034/epj.2024.20739.2506> (in Persian)
- Hazarika, B. & Nayak, D., (2022). Fiscal illusion and wagner's law: Evidence from Indian subnational finances, *National Institute of Public Finance and Policy*, 367: 22-367.
- Izák, V., (2011). The Welfare state and economic growth. *Prague Economic Papers*, 20(4): 291-308. <https://doi.org/10.18267/j.pep.401>
- JeyhoonTabar, F., (2018). A Study of the Fiscal Illusion of the Revenue Complexity in Iran's Economy. *The Journal of Economic Policy*, 10(20): 163-189. <https://doi.org/10.29252/epj.2018.1250> (in Persian)
- Kapteyn, A., (1980). Interdependent Welfare Functions and Optimal Income Distribution. *Journal of Public Economics*. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(80\)90034-1](https://doi.org/10.1016/0047-2727(80)90034-1)
- Kunawotor, M., Ahiabor, G. & Yobo, E., (2025). Government size, institutional quality and economic welfare in Africa. *International Journal of Social Economics*, 52(4): 578-590. <https://doi.org/10.1108/IJSE-01-2024-0075>
- Maddah, M. & Jeyhoon-Tabar, F., (2018). The Tax and Petroleum Revenue Effect on Iran's Public Expenditures (1994–2015), Employing Fiscal Illusion Approach. *Iranian Economic Review*, 22(3): 833-866. <https://doi.org/10.22059/ier.2018.66646>
- Maddah, M. & Farahati, M., (2016). The empirical analysis of fiscal illusion in Iran (with the emphasis on the role of indirect taxes). *Journal of Tax Research*, 24(29): 67-97. (in Persian)
- Maddah, M., jeyhoontabar, F. & Rezapour, Z., (2014). Fiscal Illusion and the Demand for Government Expenditures on the Iranian Economy. *Journal of Economic Research (Tahghighat- E- Eghtesadi)*, 49(4): 729-750. <https://doi.org/10.22059/jte.2014.53179> (in Persian)
- Misiolek, W. S. & Elder, H. W., (1988). Tax structure and the size of government: An empirical analysis of the fiscal illusion and fiscal stress arguments. *Public Choice*, 57(3), 233-245. <https://doi.org/10.1007/BF00124807>
- Musa, K., Ali, N., Said, J., Ghapar, F., Mariev, O., Mohamed, N. & Tahir, H. M., (2023). Does the effectiveness of budget deficit vary between welfare and non-welfare countries?. *Sustainability*, 15(5): 3901. <https://doi.org/10.3390/su15053901>
- Oates, W. E., (1985). *On the nature and measurement of fiscal illusion: A survey*. College Park, MD: Department of Economics, University of Maryland.
- Osberg, L. & Sharpe, A., (2009). Measuring economic security in insecure times: New perspectives, new events and the index of economic well-being. *Presented at Canadian Economics Association Annual Conference*.
- Osberg, L. & Sharpe, A., (2009). *New estimates of the index of economic well-being for selected OECD countries, 1980-2007*. Ottawa: Centre for the Study of Living Standards.
- Roth, C., Wohlfart, J. & Settele, S., (2022). Beliefs about public debt and the demand for government spending. *Journal of Econometrics*, 231(2): 435-453. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2020.09.011>

- Sadka, E., (1976). Social Welfare and Income Distribution. *Journal of Political Economy*. <https://doi.org/10.2307/1914257>
- Slesnick, D. T., (2020). GDP and social welfare: an assessment using regional data. In *Measuring economic growth and productivity* (pp. 481-508). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817596-5.00021-4>
- Sologon, D. M., O'Donoghue, C., Linden, J., Kyzyma, I. & Loughrey, J., (2022). *Welfare and distributional impact of soaring prices in Europe*. IZA-Institute of Labor Economics. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4285835>
- Sowa, N. & Edpri, A., (2007). *The Role of Subsidies as a Means to Increase Welfare*. WWF Roundtable.
- Tchouassi, G. & Ngwen, N., (2015). Does fiscal illusion impact budget policy? A panel data analysis, *International Journal Economics and Financial Issues*, Econjournals. 5(1): 240-248.
- Tridico, P. & Paternesi Meloni, W., (2018). Economic growth, welfare models and inequality in the context of globalisation. *The Economic and Labour Relations Review*, 29(1): 118-139. <https://doi.org/10.1177/1035304618758941>
- Wagner, R. E., (1976). Revenue structure, fiscal illusion, and budgetary choice. *Public choice*, 45-61.
- Wu, S. & Liu, X., (2023). Government subsidies, cooperation between land and sea enterprises and profit maximization --Data simulation based differential game study. *Research Square*. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2419183/v1>
- Zaroki, S., Ahmadi, A., Hasanpour Varkolaei, M. & Zare Chamazkoti, M. R., (2023). Analysis of the Role of Subsidized Government Spending on Economic Well-Being in Iran: Application of Symmetric and Asymmetric Approach. *Economics Research*, 23(91): 5-51. <https://doi.org/10.22054/joer.2024.78210.1200>